

Makalenin geliş tarihi: 10.09.2019

1. Hakem rapor tarihi: 19.09.2019

2. Hakem rapor tarihi: 25.09.2019

Makalenin yayına kabul tarihi: 08.10.2019

LEHCETÜ'L-LÜGAT'TE TIBBİ İSİMLER I (A – D) (*)

H. Ahmet KIRKKILIÇ (**)

Öz

Lehçetü'l-Lügat şeyhülislam, musikişinas, besteci, müzik tarihçisi, âlim bir yazar ve şairdir. Müderrislik ve kadılıktan başlayarak, murahaslık ve şeyhülislamlığa kadar çeşitli devlet görevlerinde bulunan Ebu İshakzade Esad Mehmed Efendi'nin önemli eserlerinden biridir. Eserde 3703 madde başı kelime mevcuttur. Bazı maddeler birkaç satırla anlatılırken bazıları sayfalarla devam etmektedir. Lehçetü'l-Lügat Türkçeden Arapça, Farsçaya hatta Türkçeden Türkçeye bir lügat özelliği de gösterir. Esad Efendinin bu bilinçli Türkçülük ve Türkçeciliği ona dil bilimi alanında da mümtaz bir yer ayırır. Çalışmada Lehçetü'l-Lügat'te tıp ilmine ait kelimeler olduğu gibi alınmış, madde başlığının ardından günümüzdeki tıbbi izahı ve maddenin Latince adı verilmiştir. Bunu takiben Lehçetü'l-Lügat'teki madde içeriği, maddenin günümüzde bilinen faydaları ve maddeye dair bir resim de maddeye dâhil edilmiştir. Çalışmada içerikte yer alan yalnızca tıbbi yararlar madde içinde bırakılmıştır. Alternatif tıbbın gündemde olduğu bir dönemde geçmişte yapılan tecrübeler doğrultusunda eserde yer alan bitki, hayvan, taş veya maddenin tıbbi yararlarının konuyla ilgilenenler açısından önem arz edeceği, dil çalışması yapanların, biyoloji, zooloji, kimyayla ilgilenenlerin de eserden faydalanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Lehçetü'l-Lügat, Esad Mehmed Efendi, Tıp, Şifalı Bitkiler, Alternatif Tıp.*

*) Lehçetü'l-Lügat'te Tıbbi İsimler başlıklı bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (ATASEM) tarafından 21-23 Haziran 2019 tarihinde Erzurum'da gerçekleştirilen "II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni"nde tam metin bildiri olarak sunulmuştur. Çalışma, kapsamlı olması nedeniyle "Lehçetü'l-Lügat'te Tıbbi İsimler I", "Lehçetü'l-Lügat'te Tıbbi İsimler II" ve "Lehçetü'l-Lügat'te Tıbbi İsimler III" başlıklarıyla üç bölüm halinde yayımlanacaktır.

*) Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı (e-posta: akirkkilic@agri.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4543-4964>

Medical Terms at *Lehçetü'l-Lügat* (A to D)

Abstract

Ebu İshakzade Esad Mehmed Efendi was Shaykh al-İslam, music lover, composer, music historian, a scholar and poet. Lehçetü'l-Lügat is one of the most important works of Ebu İshakzade Esad Mehmed Efendi, who has served in various state positions starting from the professorship and cadi, to the delegacy and the sheikh al-Islam. There are 3703 headwords in the work. Some items are described in a few lines, while others continue with pages. Lehçetü'l-Lügat shows a dictionary feature from Turkish to Arabic and Persian, even from Turkish to Turkish. This conscious Turkism and Turkishism of Esad Efendi give him a privileged place in the field of linguistics. In the study, the words of medical science were taken as in Lehçetü'l-Lügat and after the entry the current medical explanation and the Latin name of the item were given. Subsequently, the content of substance in Lehçetü'l-Lügat, the known benefits of the substance and a picture of the substance were also included. In the study, only the medical benefits included in content were left within the entry. It is thought that the medical benefits of plants, animals, stones or substances included in the work being in line with past experiences will be important for those interested in the subject, and those who study language, biology, zoology and chemistry will benefit from the work in a period when alternative medicine is on the agenda.

Keywords: *Lehçetü'l-Lügat, Esad Mehmed Efendi, Medical, Medicinal Herbs, Alternative Medicine.*

Giriş

Lehçetü'l-Lügat yazarı *Ebu İshakzade Esad Mehmed Efendi* (İstanbul 1685 - İstanbul 1753) şeyhülislam, musikişinas, besteci, müzik tarihçisi, âlim bir yazar ve şairdir. *Esad Efendi* altı şeyhülislam yetiştirmiş, aile fertlerinin kadınından erkeğine kadar çoğu şiirle, edebiyatla uğraşmış son derece kültürlü bir çevrede yetişmiştir. Müderrislik ve kadılıktan başlayarak, murahhaslık ve şeyhülislamlığa kadar çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Çok yönlü kişiliği, zekâsı, gelişmiş millî duyguları ve daha pek çok meziyeti, onun günümüzde de anılmaya layık bir zat olması için yeterlidir. Aldığı kültürün tesiriyle bazen çok ağır bir dil kullanan *Esad Efendi*, gereken yerde son derece sade ve yalın olmasını bilmiştir.

Üslup olarak *Bakiden, Nailiden, Nabiden Nedime* kadar çok geniş bir şiir vadisinde kalem oynatabilen *Esad Efendi*, musiki tarihinde de ilklere imzasını atar. Yazdığı *Tezkire-i Hanendegân* veya *Tezkire-i Musikişinasan*, türünün ilk hatta Osmanlı döneminin tek örneğidir. Kendisinin de pek çok bestesi vardır. Bunların on üç kadarı günümüze ulaşabilmiştir. Divanı, çiçekçiliğe dair bir eseri ve birkaç sureye ait tefsirleri olan *Esad Efendi*nin en önemli yönlerinden biri de edebiyat tarihimizde ilk defa olmak üzere Türkçeden Arapça ve Farsçaya lügat telif etmesidir. Bu eser onun gelişmiş milliyetçi anlayışının da bir delilidir. *Esad Mehmed Efendi*, millî bir şuurla Türkçeleşmiş ve halk arasında yayılmış Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçe kabul eder. Ona göre Arapça ve Farsçada artık başka anlama gelen bu kelimeleri Türkçe kabul etmek zaruridir. Nitekim

Esad Efendi de Türkçe addettiği bu kelimelerin asıl anlam ve şekillerini belirterek Türk diline büyük bir hizmette bulunmuştur. Ona göre halk tarafından kullanılan her kelime Türkçedir.

Eserde **3703** madde başı kelime mevcuttur. Müellif madde başı olarak aldığı bu kelimelerin asıl şekillerini veya hangi kelimenin galatı olduğunu dahi belirtmiştir.

Bazı maddeler birkaç satırla anlatılırken bazıları sayfalarla devam eder. Bazı kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıkları, bazı karşılıkların anlamları, bazılarının ise örnek kullanımları, karşılıkları ile birlikte verilmektedir. Mesela Arapça ve Farsça karşılıklarıyla birlikte on üç sayfa tutarındaki **aslan** maddesinde **532**, dört sayfa tutarındaki **Tanrı Teala** maddesinde **230**, altı sayfa tutarındaki **er kişi** maddesinde **221**, beş sayfa tutarındaki **yürmek** maddesinde **193**, dört sayfa tutarındaki **yer** maddesinde **164**, dört sayfa tutarındaki **at** maddesinde **133** iki sayfa tutarındaki **uzun nesne** maddesinde **86**, üç sayfa tutarındaki **deve** maddesinde **82**, iki sayfa tutarındaki **su** maddesinde **75** karşılık vardır.

Eser daha başka birçok yönüyle diğer sözlüklerden farklılık göstermekte, günümüzde kullanılmayan pek çok kelime ve deyim yer vermesi bakımından da büyük bir önem arz etmektedir.

Esad Efendiye kadar sözlükler genellikle Arapça ve Farsçadan Türkçeye şeklinde ele alınırdı. O bu geleneği kırmış, Türkçeden Arapça ve Farsçaya bir sözlük hazırlamıştır. Onun sözlüğü aynı zamanda yer yer Türkçeden Türkçeye bir lügat özelliği de gösterir. *Esad Efendinin* bu bilinçli Türkçülük ve Türkçeciliği ona dil bilimi alanında da *Divanü Lügati't-Türk* yazarı *Kaşgarlı Mahmud*, *Muhakemetü'l-lügatayn* yazarı *Ali Şir Nevai* gibi büyük dilcilerin yanında mümtaz bir yer ayırır.

Eserleri: *Atrabü'l-âsâr fi tezkireti urefa'i'l-edvâr*, *Bülbülname*, *Behcetü'l-lügât*, *Divan*, *Fetvalar*, *Gülzar-ı İbrahim*, *Hülasatü't-tebyin fi tefsiri sure-i Yasin*, *İtbakü'l-etbak*, *Risâletü'n-nasriyye*, *Tefsir-i Ayetü'l-Kürsi*, *Tefsir-i sure-i Yâsin*, *Tefsirü'l-âyâti'l-musadere bi-rabbînâ*

Esad Mehmed Efendi, **Lehçetü'l-lügat**'te millî bir şuurla Türkçeleşmiş ve halk arasında yayılmış Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçe kabul eder. Arapça ve Farsçada artık başka anlama gelen bu kelimeleri Türkçe kabul etmek zaruridir. Nitekim *Esad Efendi* de Türkçe addettiği bu kelimelerin asıl anlam ve şekillerini belirterek Türk diline büyük bir hizmette bulunmuştur. Ona göre halk tarafından kullanılan her kelime Türkçedir. Eserde 3703 madde başı kelimenin 2929'u bu mantıkla Türkçe kabul edilmiştir. Müellif madde başı olarak aldığı bu kelimelerin asıl şekillerini veya hangi kelimenin galatı olduğunu belirterek Türk diline büyük bir hizmette bulunur. Eserde bitki, hayvan ve tıpla ilgili çok sayıda kelime bulunmaktadır. Eserde özellikle arkaik kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Çalışmada *Lehçetü'l-Lügat*'teki tıp ilmine ait kelimeler olduğu gibi alınmış, madde başlığının ardından günümüzdeki tıbbi izahı ve maddenin Latince adı verilmiştir. Bunu takiben madde içeriği, ardından maddeye dair olmak üzere maddenin günümüzde bilinen faydaları ve maddeye dair bir resim maddeye dâhil edilmiştir.

Lehçetü'l-Lügat'te yer alan tıpla ilgili bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddeler ve bunların faydaları¹:

abanos (âbnûz) (أبانوز) *Far.*

*Metin genelinde görseller karşılık geldiği bitki veya hayvanın isminin geçtiği yerde yani ismiyle birlikte verilse daha iyi olur. Abanozgillerden, sıcak ülkelerde yetişen, kerestesinden yararlanılan birçok ağacın ortak adı. Odunu çok serttir ve iyi cila tutar (Diospyros ebenum). “Meşhur ağaçtır... Tabiatı derece-i sâlisenin evvelinde hardır ve saniyenin ahirinde yâbistir. İki nevidir. Biri Habeş'ten gelir biri Hint'ten gelir. Âlâsı Habeş'ten gelendir. **Göz illetlerine ziyade nafidir.** Sair havas ve menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”*

Kaynatılarak elde edilen suyu ile pansuman yapılırsa göze kuvvet verir, katarakt tedavisinde kullanılır, tozları, bal ile karıştırılırsa idrarı söktürür, böbreklerdeki kumları döker, bıçak yaralarına faydalıdır. Felç ve kan tutmalarında kullanılır, bağırsak gazlarını çıkarır, mafsallarda ve vücutta dolaşan yel, ağrı ve sızıları yok eder.

Fotoğraf 1: Abanos (âbnûz)².

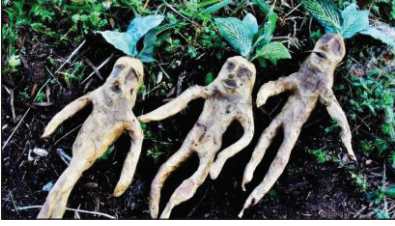
abdü's-selâm (abdüsselam)
(عبدالسلام) *Ar.*

*Pathcangiller familyasından kökü kazık şeklinde, yaprakları rozete benzer, Akdeniz ülkelerinde yetişen zehirli bir ot (Mandragore autumnalis), Luffah, kan kurutan, kan kusturan, adam otu, insan otu, ebiselim otu, abdüsselam otu adlarıyla da anılır. “Galat-ı meşhûrdur... Câlînûs kavli üzere tabiatı derece-i sâniyede bâriddir. Bununla bile azıcık harâreti vardır. **Kökü sihre mübtelâ olanlara nafidir.** Sair havâssı kütüb-i tıbda mukayyettir.”*

Cinsel gücü ve isteği artırıcıdır, vücudun direncini artırır, hâlsizlik hissini giderir, kabızlık ile mücadele eden kişilere iyi bir destekleyici tedavi yöntemi olur, kasılmalarını engeller ve var olan kasılmaları giderir, idrar yolu hastalıkları üzerinde olumlu etki gösterir, sivilceler üzerinde etkilidir, yeni sivilce oluşumuna engel olur, doğurganlığı artırır, kadın hastalıklarına iyi gelir, vücutta meydana gelen hafif ve orta şiddette ağrıları dindirir, yatıştırıcı olarak kullanılabilir, göz bebeklerini büyüttüğü etkisi ile bilinir, egzama ya da buna benzer pek çok deri hastalığında tercih edilebilir.

1) Bitki ve hayvanlara dair maddelerden tıpla ilgili kelimelerin sözlük karşılığı ve özellikleri araştırılarak eğik şekilde, madde içinde Türkçe özelliğine dair anlatım tırnak içinde ve normal olarak yazıldı. Bitki ve hayvanlarla ilgili kelimelerin Latince adları tespit edildi. Maddeye dair sözlük veya ansiklopedik bilgiler eğik, madde içindeki tıbbi bilgiler normal olarak yazıldı.

2) <https://www.bilgio.net/abanoz-agaci-nedir-faydaları-ve-kullanım-sekli-nedir/> adresinden 02.03.2019'da alınmıştır.

Fotoğraf 2: Abdü's-selâm (abdüsselam)³.

abdü's-selâtîn (abdüsselatin)
(عبدالسلطين) Ar.

Luffah, kankurutan, kankusturan, adam otu, insan otu, ebiselim otu, abdüsselatin otu adlarıyla da anılır. “Eczâ-i ma’rûfedendir. Galat-ı meşhûredendir... **Tabiatı balgamı ve safrayı ve ahlât-ı galızayı ishâl eyler.** Sair menafî ve havassı kütüb-i tubda mezkûr ve mestur ve mukayyettir.” Bir otun zehirli meyvesidir. Nefes darlığını giderir.⁴

afyon (âfyûn) (أفيون) Ar.

Haşhaş, kara haşhaş (papaver somniferum), bezr-i haşhaş (semen papaveris), haşhaş tohumu, haşhaş kabuğu (afyon), kışr-ı haşhaş, keyf otu (Fructus papaver somniferum). “Meşhurdur... Tabiatı dördüncü derecede bârid ve yâbistir. **Azacığı devadır. Çoğu zehr-i kâtildir. Kaçan gül yağı ile hall edip sürseler mücaftan olan baş ağrısını defeder.** Sair havassı kütüb-i tubda mezkûr ve mesturdur.”

3) <https://www.faydalari.com/adam-otunun-faydalari/>, 02.03.2019’da alınmıştır.

4) <https://www.doaks.org/resources/middle-east-garden-traditions/resources/historical-dictionary/historical-dictionary-of-ottoman-turkish-terms-for-gardens-and-gardening>, 02.03.2019’da alınmıştır.

Lezzetli aromasının yanında sağlık için de faydalı olan haşhaş tohumu kalsiyum, potasyum, çinko, demir, manganez, bakır mineralleri bulundurur, özellikle bakır, kan hücrelerinin üretiminde oldukça etkilidir, aynı zamanda tohumlarından çıkarılan yağ omega3 ve omega6 yönünden zengindir, beyin ve kalp için faydalıdır, ağrı kesici özelliği tıp sektöründe kullanılmasını beraberinde getirir, tohumundaki oleik asit ile kötü huylu kolesterolü düşürürken iyi huylu kolesterolü artırır, tansiyonu dengeler, tansiyon hastaları için bir hayli faydası vardır, kabızlık problemlerinin giderilmesinde yardımcı olur, cilt problemlerinin azaltılmasında, cildin güzelleşmesinde de etkisi vardır, her besinde olduğu gibi haşhaşın da aşırı tüketilmesi elbette zararlıdır.

Fotoğraf 3: Afyon (âfyûn)⁵.

ağu (ağı) (أغو) T.Zehir

ağu ağacı (أغى اغاجى) T.

Ağu ağacı, zakkum ağacı (Nerium oleander). “Tabiatı üçüncü derecenin ahirinde hardır. Evvelki derecede yâbis ve kattâldır.

Adamı ve hayvamı öldürür. Yaprığını

5) <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/hasasin-faydalari-nelerdir/>, 02.03.2019’da alınmıştır.

pişirip münasip merhemle katı şeylere vursalar tahlil edip eritir ve yaprağının suyunu alıp uyuza sürseler defeder. Taze yapraklarını devşirip yağını çıkarıp evrâm-ı hâreye uyuza tıla olursa ziyade müfiddir."

Ağacı testere ile biçilip un hâline getirilerek kaynatılır, vücudun ağrıyan yerlerine sıcak sıcak pansuman ve masaj yapılır- sa iyi gelir, az kullanıldığı takdirde kalbi kuvvetlendirir. İdrar söktürür, vücudun suyunu dışarı çıkarır, zakkum ağacı zehirli olduğundan bir kimsenin kendi başına kul- lanması tehlikelidir.

Fotoğraf 4: Ağu ağacı⁶.

ağzıaçık tohumu (أغزی آچیق تخمی) T.

*İlâç olarak kullanılan bir bitki tohumu. Hindistan'da yetişir. Zambak şeklinde, sarımsı güzel kokulu çiçeği vardır. "Tabiatı ikinci derecede har ve yâbistir. Musallah-ı mi'dedir. **Bedeni ahlât-ı balgamiyyeden ve sevdâviyyeden pak eder.** Sair havassı kütüb-i tubda mezkûr ve mukayyettir."*

akça ağac (akça ağaç) (اقچه اغاج) T.

Dağlarda yetişen ve keçiler tarafından yenilen, beyaz gövdeli bir ağaç (Acer platanoides) kayın ağacı (Fagus sylvatica). "Kaçan yaprağını kaynatıp makat üzeri- ne vursalar hurûcunu meneder ve vicâ'- ı muğâsala tîlâ eyleseler fayda eder. Sair havassı kütüb-i tıbdâ mesturdur."

İsfendan, acer. Reçinesi cilde iyi ge- lir, yapraklarından, kabuklarından ve öz- suyundan infüzyon yolu ile faydalanılır.

Fotoğraf 5: Akça ağac (akça ağaç)⁷.

alaca (الاجه) T.

At ve eşeklerin ağızında olan bir çeşit hastalık, sıraca hastalığı, çiçek bozuğu, çopur yüz

alacalık (الاجه لقی) T.

Alaca olma durumu

alic (alıç) (الیچ) Far.

Hünnapgillerden, kırlarda kendiliğinden yetişen, hekimlikte ve boyacılıkta kul- lanılan, sert odunlu bir ağaç, gövem eriği,

6) <http://www.genelsaglikbilgileri.com/agu-aga-ci-zakkum-agaci/>, 02.03.2019'da alınmıştır.

7) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-akcaagac-nedir-faydalari-nelerdir-1467.htm>, 02.03.2019'da alınmıştır.

geyik diken, akdiken (*Crataegus monogyna*). “Tabiatı bârid ve yâbistir. Bazılar ratbdır demiş. **Sığır ağlebesine ve kan hareketine nafidir. Ziyade kabızdır.** Sair menafii kütüb-i tbdâ mukayyettir.”

Ekşi muşmula, barut ağacı, yemişen. Kalp ritim bozuklukları (arrhythmias), sinirsel kalp çarpıntıları, kalp yetmezliği, ağır enfeksiyon hastalıkları sonrasında ki kalp kasları zafiyeti, kalp krizi sonrası, yüksek kan basıncı, damar sertliğine iyi gelir, bedendeki sıvı birikimlerinin dışkılanması da sağlar, sinir sisteminde yatıştırıcı, spazmları azaltıcı, idrar söktürücü ve kabız yapıcı etkileri de vardır, kalbin daha fazla kan ve oksijenle beslenmesini sağlar, yüksek kan basıncını dengeler, hafızanın güçlenmesinde de önemli rol oynar, kalp kaslarını güçlendirici, kalp ritim bozukluklarını düzenleyici etkiye sahiptir, kalp krizi sonrasında kalbi güçlendirici özellikleri vardır, mideye faydalıdır, şiddetli kusmayı geçirir.

Fotoğraf 6: Alica (alığ)⁸.

altun otu (altnotu)

[*آلتون اوتی* (آلتین اوتی)] *T.*

Aspleniaceae familyasından, kaya boşluklarında ve nemli yerlerde yetişen, yaprakları idrar söktürücü ve kabız giderici olarak kullanılan bir tür, mayasıl otu, ölmez çiçek, altın çiçeği (*helichrysum arenaarium* familyasından *asteraceae*), küçük güneş gülü, sarı altınçiçeği, gün gülü, beyaz gri güneşgülü, ölmez çiçek (*helianthemum nummularium* familyasından *cistaceae*). “Tabiatı mutedildir. İkinci derecenin evvelinde mülettaftır. **Sirke ile pişirip içmek ile ve zimâd ile mesanede ve böbrekte olan taşı dağıtır ve mçkırığı defeder.** Sair havassı kütüb-i tbdâ mezkûrdur.”

Sindirim sistemi üzerinde olumlu etkiler gösterir, mide öz suyunun artmasına destek olarak sindirim problemi yaşayanlara yardımcı olur, yemeklerden sonra oluşan şişkinlik, hazımsızlık gibi sorunlarını giderir, idrar söktürücü bir etkisi vardır, eklem ağrılarının dinmesine, romatizmal ağrıların azalmasına destek verir, pankreas, böbrek ve safra kesesinin düzenli çalışmasına yardımcı olur, salgıların sağlıklı bir şekilde salgılanmasını sağlar, bu özelliği nedeniyle safra kesesi ve böbreklerde oluşabilecek taş sıkıntısının önüne geçtiği söylenir. Çay olarak tüketildiğinde zayıflama üzerinde de olumlu etkiler gösterir, vücudun yağ yakmasını kolaylaştırır, antioksidan özelliği sayesinde cildi kir ve mikroplardan arındırır, bu sayede cildin daha sıkı olmasını sağlar, basur ve prostat gibi sorunlarla mücadelede yardımcı olur.

8) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-alic-nedir-faydaları-nelerdir-1476.htm>, 02.03.2019’da alınmıştır.

Fotoğraf 7: Altun otu (altinotu)⁹.

amber-bârîs (amberbaris/ anberbaris)
(أمبر باريس) *Ar./Lat.*

Sarıçalı, kadı tuzluğu/ duzluğu, huzaz/ huzuz (Berberis vulgaris) zirişk (berberis crataegina). “Meşhurdur. **Rubbundan şerbet dahi yaparlar...** Tabiatı derece-i sâniyede bârid ve yâbistir. **Ķâmi-i safrâdır. Kalbe mideye ciğere kuvvet verir ve kâbizdir. Susuzluğu ve kusmağı men ve defeyler.** Sair havâss-ı kesîresi kütüb-i tıbda mukayyettir ve meşrûhtur.”

Karaciğer hastalıklarına faydalıdır, safra kesesi hastalıklarına iyi gelir, ateş düşürücüdür, hazımsızlığa iyi gelir, bağırsak iltihaplarının tedavisinde oldukça faydalıdır, öksürük kesicidir, mideyi güçlendirmektedir, iştahsızlık sorununu ortadan kaldırır, ağız yaralarının iyileşmesinde oldukça etkilidir, kan dolaşımının düzenlenmesinde oldukça faydalıdır, yüksek tansiyonun normale düşmesine yardımcı olur, siyatik, romatizma ve eklem ağrılarına faydalıdır.

Fotoğraf 8: Amber-bârîs (amberbaris/ anberbaris)¹⁰.

anason [[أنه سون (أنا سون)] *Rum.*

Maydanozgillerden, kokulu tohumu hamur işlerinde ve rakı yapımında kullanılan bir bitki (Pimpinella anisum). “Meşhurdur. Arabî-i galattır. Tabiatı üçüncü derecede har ve yâbistir yahut ikincide har üçüncüde yâbistir. **Azacık kabzı vardır. Bevl ve hayzı idrar eder ve şehvet-i cimayı artırır. Sürme gibi göze çekilirse şibil illetini defeder.** Sair menafîi kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Sindirim sistemini iyileştirici etkileri ile anason, kusma, mide bulantısı, ishal, karın ağrısı, gaz sorunu, spazm yaratan gaz ve gastrit gibi rahatsızlıklara iyi gelir, ayrıca, iştah arttırıcı olarak da kullanılabilir, katarakta iyi gelir, anasonlu çay içimi uyku bozukluklarının yönetiminde etkilidir, bronşit, astım ve öksürüğün vücuttan uzaklaştırılması için faydalıdır, mikrobik etkenlerle yayılan hastalıkların tedavi edilmesinde kullanılan anason, virüslerin dağılımını da engeller, doğumu kolaylaştırıcı ve süt arttırıcı etkileri var-

9) <https://yemek.com/altin-otu/>, 02.03.2019'da alınmıştır.

10) <https://www.bilgiustam.com/amberbaris-bit-kisinin-faydalari-nelerdir/>, 02.03.2019'da alınmıştır.

dır, orta düzeyde balgam söktürücüdür, sinüzit tedavisinde de etkilidir.

Fotoğraf 9: Anason¹¹.

anber (amber) (عنبر) Ar.

Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde. “Maruf ve meşhurdur. Arabi’si dahi Türki’de meşhur olduğu vecih üzeredir... Anberin aslında ihtilâf çoktur ne vecihle hâsıl olduğunda bir kavî-i esahh-ı sahîha vâsıl olamadık ekser akvâl-i kütüb-i müfredâtta mesturdur. Tahrire hacet yoktur. Amberin tabiatı derece-i sâniyede har, ûlâda yâbistir. **Bâridü'l-mizâc olanlara ve pirlere nafidir. Dimağa ve kalbe ve sair havâssa kuvvet verir. Müferrahtır.** Sair havas ve menafîi kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Koku reseptörleri vasıtasıyla hissedilen amber, beyindeki hipofiz bezine tesir ederek çeşitli hormonların salınışı ve dengesi üzerinde değişikliklere vesile olur, kanın pıhtılaşmasını engelleyici yönde tesirleri olduğu gözlenmiştir, kalp kuvvetlendirici, kramp çözücü, iştah açıcı ve hazmı kolaylaştırıcı olarak ve mürekkep imalatında da kullanılır.

Fotoğraf 10: Anber (amber)¹².

andız (آندیز) T.

Birleşikgillerden, nemli yerlerde yetişen, sarı çiçekli, acı ve kokulu bir ot (Inula compositae), söğütsü andızotu (inula salicina ailesinden asteraceae). “Meşhurdur. Ottur. Tabiatı derece-i sâniyede har ve yâbistir. Rütûbet-i mâiye-i fazliyesi vardır. Matbûhu içilse bevli idrar eder ve içine bal izafe olunup la’ûk yapılsa su’âl-i müzmini defeyler ve bal ile dakk olunup ondan içilse bir miskal kadarı soğuktan müteellim olan azayı derhal teshîn eyler. Sair menafîi kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Vücuttaki şîşi indirir yılan sokmasında zehiri alır, egzamalı bölgelere sürülürse iyi gelir, böbrek ve mesane taşlarını düşürür, mideyi rahatlatır, öksürük ve göğüs ağrılarına faydalıdır, şehveti artırır, bedeni güçlendirir, solunum yollarını temizler, karaciğere ve dalağa faydalıdır, bronşit, grip, verem gibi rahatsızlıkların iyileşme devresinde yardımcıdır, çocukların altını işletmesini engelleyicidir, mide ağrıları ve adet kuruluşuna faydalıdır, mafsals ağrılarına, yarım ve tam baş ağrılarına ve mesane büyümelerine karşı etkilidir, safra ve karaciğer rahatsızlıklarına iyi gelir, andız kökü idrarı ve kadınların ay başı kanamalarını

11) <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/anason-nedir-anasonun-faydalari-nelerdir-anason-yagi-ve-cayi/>, 02.03.2019’da alınmıştır.

12) <http://www.piramithaber.com/yasam/miski-amber-nedir-ve-nasil-elde-edilir-h12728.html>, 02.03.2019’da alınmıştır.

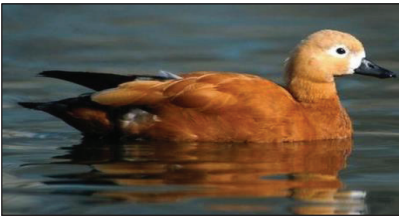
söktürür, tümör gelişimini durdurur, mafsal ve arkadaki ağrılara etkilidir, balgam söktürücü ve iştah açıcıdır, karaciğerin, dalağın ve kalbin tıkanık damarlarını açar, kansızlığa iyi gelir, bal ile kaynatılır birer bardak içilirse nefes darlığına çok iyi gelir, sindirimi kolaylaştırır, mideye ve dimağa kuvvet verir, kaynatılır lapa hâline getirilip romatizma, soğuk ve siyatikten oluşan ağrılar üzerine sıcak sıcak bağlanırsa şifa verir.

Fotoğraf 11: Andız¹³.

anķıd (angut) [انقذ (انغوت)] T.

Ördekgillerden, tüyleri kiremit renginde, evcilleştirilebilen bir yaban kuşu (*Tadorna ailesinden casarca ferruginea*). “Meşhur kuştur... Tabiatı hardır. Vedd-i sâmiti ziyadedir. Yani yağlıdır. **Vücuda kuvvet verir ve taama iştihâ getirir.** Cemi kuş etlerinin efdalıdır.”

Fotoğraf 12: Anķıd (angut)¹⁴.

13) <http://www.hastalikvetedavisi.net/andiz-otu-nelere-iyi-gelir.html>, 02.03.2019’da alınmıştır.

14) <https://www.cnnturk.com/yasam/gokyuzunun-gercek-sahipleri-ucaktan-bile-yuksekte-ucuyorlar?page=1>, 02.03.2019’da alınmıştır.

ardıç ağacı (آردیچ آغاجی) T.

Servigiller (Cupressaceae) familyasından (juniperus communis), kışın yapraklarını dökmeyen, bazı türlerinden katran elde edilen, ağaççık ya da çalmsı bitkiler, kara ardıç (Juniperus sabina), katran ardıcı (juniperus oxycedrus), induz nahve-i Hindi otu, kanes, rasen (juniperus drupacea). “Tabiatı derece-i sâniye de har ve yâbistir. **Ağacından âlâ katran olur. Yaprağı kurûh-ı habîseye ve evrâm-ı hârraya nâfidir.** Sair menafîi kütüb-i tıbda musarrah ve mezkûrdur.”

Meyvesi boşaltım sistemini iyileştirir, idrar söktürücüdür, kötü idrar kokusunu giderir, ağız kokusu problemlerine çözüm sunar, bağışıklık sistemi zayıf olan bireyleri mikropardan korur, metabolizmanın güçlü kalmasını sağlar, enerjik verir, âdet sancularına, gut hastalığına, romatizmaya, bağırsak sorunlarına, deri hastalıklarına iyi gelir, damar sertliğini önler.

Fotoğraf 13: Ardıç ağacı¹⁵.

armud (armut) (آرمود) Far.

Gülgillerden, çiçekleri beyaz, yurdu muzun her yerinde yetişen bir ağaç (*Pirus communis*). “Tabiatı derece-i ûlâda bârid ve yâbistir. Bazılar bârid ve ratbdır demiş. Kemalini bulmuş yumuşak tatlısı har ve ratbdır. **Ta’âmdan sonra yeseler soğul-**

15) <https://bilgihanem.com/ardic-agaci-nedir/>, 02.03.2019’da alınmıştır.

canı öldürüp çıkarır. Sair havassı kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Büyümeye yardımcı olur, sindirim sistemini düzenler, hazımsızlığı önler, yenilen yiyeceklerin kolay sindirilmesini sağlar, özellikle kabızlığı önler, kabızlığı giderir, ok kısa bir süre sonra hafif karın ağrısıyla birlikte kabızlık probleminden kurtulacaksınız, bağırsak fonksiyonlarını düzenler, aç olarak yenirse bağırsak kurtlarının dökülmesine sağlar, idrar söktürür, mide ağrılarını giderir ve mideyi kuvvetlendirmeye yardım eder, kolesterolü düşürmeye yardım eder, kolon kanserine karşı koruma sağlar, hipertansiyon yani yüksek tansiyon hastaları da tüketmelidir, tansiyonu düşürücü özelliği vardır, sinir sistemine fayda sağlar, şeker hastaları da tüketebilir, kan basıncını düzenler, anti oksidan ve anti kanser özelliğindedir, felci önler, enerji verir, ferahlık sağlar, yüksek miktarda glikoz ve früktoz içermesi sebebiyle vücudu zinde tutar, yüksek oranda kalsiyum içermesi sebebiyle kemik ve dişleri kuvvetlendirir, kemik erimesine karşı bir önlem olur, bağışıklık sistemini kuvvetlendirir, morlukları ve kesiklerin çabuk iyileşmesini sağlaması da armut faydaları arasındadır, göğüs kanserine yakalanma riskini azaltır, yorgunluğa iyi gelir.

Fotoğraf 14: Armut (armut)¹⁶.

16) <http://www.haber7.com/saglik/haber/2666394-armutun-faydolari-nelerdir,02.03.2019>'da alınmıştır.

arpa (آرپه) T.

Buğdaygillerden bir bitki (Hordeum vulgare). “Arpanın tabiatı bârid ve ratbdır. **Mahrûrû'l-mizâca nafidir. Üsaresi veci-i mefâsıl-ı hârraya nafidir. Hususen suyu devâ-i celilü'l-kadrdır. Mahmûmların ateşini teskin eder ve emrâz-ı hâraya nef-i azimi vardır. Mideyi ve em'ayı fuzelât-ı safrâviyyeden pak eyler.** Sair menâfi-i kesîresi kütüb-i tıbda mezkûrdur.” İdrar söktürür, mesane ve idrar yollarındaki iltihapları temizler, böbrek ve kum taşlarının dökülmesine yardım eder, prostat büyümesini önler, asabi kusmaları durdurur, boğaz ve baş ağrılarını dindirir, dil iltihaplarını giderir, baş ve boğaz ağrılarını dindirir, sirke ile kaynatılıp uyuz, egzama gibi kaşıntılı deri hastalıklarına sürülürse faydalı olur, uykusuzluğa iyi gelir, ateş düşürücüdür, nezleyi, grip, ağız ve boğaz ağrılarını dindirir, mide ve barsak, akciğer, karaciğer, dalak, böbrek, prostat, mesane iltihaplarını iyi eder, öksürüğü, yarım baş ağrısını, asabi kusmaları, kansızlığı ishali, pekligi, kemik zafiyetini romatizma ve adale ağrısını, sıkıntıyı ve ishali giderir, ödem tedavilerine iyi gelir, sivilce ve siyah lekelere karşı arpa unu bal ve sirkeyle karıştırılıp maske şeklinde cilde uygulanırsa etkili olur, temriye hastalığına da iyi gelir.

Fotoğraf 15: Arpa¹⁷.

17) <https://www.sifalibitkitedavisi.com/arpanin-faydolari-nelerdir.html>, 02.03.2019'da alınmıştır.

arslan (aslan) (أرسلان) T.

Etçiller takımının kedigiller bir memeli türü. Uzunluğu 160, kuyruğu 70 cm ve ucu püsküllüdür. Rengi sarı-esmerdir. Erkekleri yeleli olur. Asya ve Afrikada yaşar. (Carnivora takımının felidae familyasından felis leo). "Celâl Süyutî Divânü'l-hayvân nam telifinde Aristo'dan nakl eder ki aslan bir kaç nevidir. Bir nev'i yüzü insan yüzü gibi ve kuyruğu akrep kuyruğu gibi sair cesedi gayet kırmızı olur. Bu nevinin ismine verd derler ve bir nev'i dahi sığır gibi bir karış miktarı boynuzu olur ve nev'i dahi beyne'n-nas maruf olandır. Aslan ancak senede bir yavru doğurur. O dahi bir et paresidir. His ve hareketi yokdur. Anası üç gün anı götürür. Badehu babası gelir bir kaç defa anı üfürür. O et paresi gibi olan yavru teneffüs ve harekete başlayıp ve aza ve eşkâli aslan olur. Ondan (andan) sonra anası emzirmeye şuru edip teneffüs yedi gün tamamında gözleri açılır. Fesühane'l-kâdiri'l-hallâk Hayâtü'l-hayvân'da İmâm Dümeyrî hadîs-i mürsel nakl eder ki Resûl-i ekrem sallâllâhu teâlâ aleyhi ve sellem hazretleri buyurdu ki vaktâ ki Nuh aleyhi's-selâm her cins hayvandan birer çift sefineye tahmil eyledikte ashâbı "Aslandan nice emin olalım" dediler. O anda Hazret-i Allah aslana humma musallat eyledi. Dünyada humma iptida onda zahir oldu ve kendinden asla o maraz müfâratat eylemez. Badehu ehl-i sefine fareden şikâyet eyledi. Cenâb-ı Bârif aslana vahy eyledi aslan aksırdıkta burnundan kedi çıkup farelere musallat olmağın onlardan dahi emin oldılar. Aslanda havâss-ı acîbe çokdur. **Evvelâ aslan yağı ile bir kişi cemi bedenini yağlasa cümle yırtıcı hayvanlar ondan (andan) kaçıp kendine (kendüye) zararları olmaz ve bir kimes-**

ne aslanın alını yağını eritip gül yağı ile halt edip yüzüne sürse cemi nasın gözüne heybetli görüne ve aslan derisi üzerinde oturmak nıkris ve bevâsırı defedip eser komaz diye Hermes-i hakîmden menkuldür. "Güzafî Hayâtü'l-hayvân."

Fotoğraf 16: Arslan (aslan)¹⁸.

asbur (asbur) (اصبور) Ar.

Yalancı safran (carthamus tinctorius), asfur, aspir, asbir, kurtum. "Meşhurdur... Asburun tabiatı derece-i ulâda har ve saniyede yâbistir. **Mutedil kabzı vardır. Sahk edip bal ile halt edip de damara keyye sürseler def ve izale eder.** Sair menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur."

Fotoğraf 17: Asbur (asbur)¹⁹.

18) <http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQXNsYW4,02.03.2019>'da alınmıştır.

19) https://www.n11.com/evcilik-hayvanurunleri/kus?q=asbur&&cid=601002&gclid=EAJaIQobChMIrSRwpm54gIVQeJ3Ch3INQaWEAAYBCAAEgJ01vD_BwE&gclidsrc=aw.ds,02.03.2019'da alınmıştır.

asma (أصمه) T.

Belirli bir tür üzüm veren bitki (Vitis).
 “Meşhurdur. Üzüm ağacına derler... Tabiatı bârid ve yâbisdir. Asma kökünün ve dalının budağının filizinin yaprağının tabiatı derece-i ulânın ahirinde müberredir. **İnce filizleri ve taze yaprağı az derilip sıcaktan ağrıyan başa zimâd eyleseler defeyler beyaz üzüm asmasının yaprağını döküp eski ebreş üzerine zimâd etseler defeyler.** Sair havâss-ı kesîresi kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Unutkanlığın azalmasını sağlayan asma yaprağı hafızayı güçlendirir, toplardamarların güçlenmesini sağlar, vücudun kuvvetlenmesinde etkilidir, bacak damarlarının şişmesini önler, özellikle çocukların zekâ gelişimini artırır, sürekli devam eden ishali keser, rahim kanamalarını durdurur, sarılığa karşı tedavi edicidir, hemoroit ve varis tedavisinde kullanılır, midede oluşan iltihaplara iyi gelir, asma yaprağının şırası bağırsak yaralarına iyi gelir, asma ağacından süzün su tüketildiğinde böbrek taşlarını döker.

Fotoğraf 18: Asma²⁰.

20) <http://www.haber7.com/saglik/haber/2618822-asma-yapraginin-faydalari-nelerdir-hangi-hastalikalara-iyi-gelir>, 20.03.2019'da alınmıştır.

aynü'l-her (aynü'lher) (عين المر) Ar.

“Meşhur taştır. Arabi’de ve Farişî’de ve Türki’de bu isimle maruftur. Kedi gözü gibi daima her canibe suyu ve şuaı hareket ettiğiinden bu isimle tesmiye olundu. Aynelherin madeni ki yakut olacak imiş. Bazı ilel-i arız olmakla bu rütbede kalmıştır. Mezburun havâss-ı kesîresi vardır. Yakut hassalarının cümlesi bunda mevcuttur. Andan maada bir kaç hassası dahi vardır. Ezcümle yanında **aynü'l-her olan kimesne bozgun asker içinde bulunup düşman kendileri katledip dururken o kimsede kendini maktuller arasına sokup yatsa düşman her ne kadar yanına gelse anı maktul zannedip kat’â bakmaz.** Sair havâssı bu fenne mahsus olan kütübd mezkûrdur. Farişî’si Türki ve Arabi’de müstamel olduğu vecih üzeredir.”

at (آت) T.

Tek tırnaklılar takımının atgiller familyasına dâhil otobur bir memeli hayvandır. Evcilleri olduğu gibi, Amerikan Amerikan bozkırlarında “Mustang” ve Altay dağlarının her iki yanındaki açık arazilerde “Prezevalski” denen yabani atlar sürüler halinde yaşarlar (Equidae familyasından). Arap, İngiliz ve Midilli atı gibi çeşitleri vardır. Erkeğine aygır, dişisine kısırak, yavrusuna tay, yumurtaları çıkarılmış, iğdiş edilmiş olana da beygir denir. “Arap kavlince atın âlâsı oldur ki başı kuru ola, kalem kulaklı ola, burun delikleri büyük ola, boynu uzun ola, yani dal boyunlu ola karnı ziyade geniş ola ceyran güzeli olup yavuz bakışlı ola ve yürüdükte iki adımı beyni altı zira’ miktarı ola ve soyu iki taraftan malûm ve mazbut ola. Türkmen kavlince atın âlâ-

sı oldur ki onda (anda) evveli yedi nesne mevcut ola. Yassı ola, yancıklı ola, ya leylî ola, yepegen ola, yedegen ola, yelegen ola, yaşagan olup çul her yanına değe ve bazı hayyâl kavlince atın âlâsı çekiç başlı ola, tepeden kulaklı ola, kalkan göğüslü ola, dibek karınlı ola, dal sağrılı ola, elma güzeli ola, öküz bilekli ola, katır turnaklı ola, ardı önü ortası çok satanı açık ola şehirlerde ve alaylar olan mahallerde kibara yarar atın âlâsı oldur ki öküz başlı sazan enseli ve çatal sağrılı yere yakın yassı sürçmez kakmaz üstü çok gögsü çok eşkini çok cebe yorgalı ağır busât kaldırır siniri tamam gömüklü ola. At bir mübarek mahlûktur havâss-ı kesfresi vardır. Evvelâ atın tabiatı har ve yâbistir. Riyâhî tahlil eder. **Eğer at masumların koltuklarına ve kasıklarına terini ve ferc ve zekerine sürseler o (ol) mahallerde asla kıl bitmeye. Eğer o (ol) ter ile ok temreni ve o (ol) misilli (misillü) demirlere su verseler semiyet peyda olup o (ol) alet ile mecruh olan elbette helâk ola. Eğer yavuz aygır tırnağını bir ev içine defn itseler o (ol) haneye bir dahi sıçan girmeye. Eğer beygir kanımı bir avrata içirseler ebedî hamile olmaya.** Sair havass ve menafii o (ol) bapta müellef olan kütüpte mukayyet ve musarrahtır.”

Fotoğraf 19: At²¹.

21) <https://tr.pinterest.com/pin/542965298800295570/>, 20.03.2019'da alınmıştır.

atkuyruğu (آت قویروغی) T.

*Atkuyruğugiller familyasından su kenarları, orman açıkları ve balçıklı topraklarda yetişen, kışın yapraklarını dökmeyen, sert ve soğuk hava koşullarına dayanaklı otsu bir bitkidir (Equisetum Arvense). “Meşhuredviyedendir... Farisi'si Arabi'de müstamel olduğu üzere tabiatı derece-i ûlâda bârid derece-i sâniyede yâbistir. **Mukavvî-i a'zâ-i bâtına ve mâni-i nüzûlâtır. Matbûhu illet-i fitkı bitirir ve böbrek ve avuk illetlerine nef-i azîmi vardır.** Sair menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”*

Romatizma ve nıkris şikâyetlerini azaltır, yaraların ve kesiklerin iyileşmesini hızlandırır, kanı temizler, sindirim sistemini güçlendirir, vücut direncini artırır, saç besler ve kepeği önler, ağız ve bademcik iltihaplarında faydalıdır, böbrekleri temizler ve böbreklerde oluşan kum ve taşları dökmeye yardımcı olur, kronik öksürükte faydalıdır, idrar ve balgam söktürücüdür.

Fotoğraf 20: Atkuyruğu²².

atmaca kuşu (آتماجه قوشی) T.

Gündüz yırtıcı kuşları (Falconiformes) takımının atmacagiller (Accipitridae) fa-

22) <http://www.milliyet.com.tr/at-kuyruğu-otunedir-at-kuyruğu-pembenar-detay-alternatif-2058417/>, 20.03.2019'da alınmıştır.

milyasının *atmacalar* (*Accipitrinae*) alt familyasına ait *Accipiter* cinsi kuş (*Falconiformes* takımının *Accipitridae* familyasının *Accipitrinae* alt familyasına ait *Accipiter*). "Avcılar beyninde avını yüze yetiştirmiş yırtıcı kuş, bundan gayri bu kadar diye meşhurdur. Bu fakir dahi atmaca ile öğle vaktinden ahşama karîb zamana dek bir günde yüz yigirmi yedi bildircin şikâr ettim. **Atmacanın damagından yarım dirhem mikdarı soğuk su ile içseler sevdadan arız olan hafakamı defeder. Ödû göze çekilse zulmet-i ayna nafiadır.**"

Fotoğraf 21: Atmaca kuşu²³.

ayrık otu (أيرق اوتى) *T.*

Buğdaygiller familyasından (*Poaceae*), çok yıllık ribozomlu, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabancı, otsu bitki (*Agropyrum repens*). İçerdiği siyanojenik glikozitlerin işkembede degradasyon sonucu oluşan tiyosiyanatara uzun süre maruz kalınması sonucu geviş getirenlerde doğuştan guatr şekillenmesi oluşturur. "Tabiatı derece-i ûlâda yâbis, derece-i sâniyede hardır. Ama çiçeği ûlâda har, saniyede yâbistir. **Evrâm-ı mi'deye nafidir. Bevli idrar eder. Çiçeğini kok-**

lamak uyku getirir. Sair havassı kütüb-i tıbdâ mezkûrdur."

İltihaplı hastalıklarda rahatlatıcı ve ferahlatıcı olarak kullanılır, idrar söktürücüdür, böbrek ve mesanede meydana gelen taş ve iltihapları giderir, kan tükürmeyi önler, albümin'i atar, nefrit ve nikriste de faydalıdır.

Fotoğraf 22: Ayrık otu²⁴.

ayu (ayı) [أيو (أبی)] *T.*

Memelilerin etobur takımından, *beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüten, yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli hayvan* (*Ursus arctos*). "Tabiatı hardır. Rütubeti ziyadedir. **Eti lezcdir. Dişi emzikli hatunun sütüne ilkhâ edip masumunu iskhâ etseler dişleri sühuletle biter ve yağı berasî gibidir ve yine yağını eritip masuma sürseler kem nesneden hıfz eder ve basurı dahi dâfî'dir. Ayı kış geldikte hava iyi olmadıkça ininden çıkmaz. Karnı acıktıkta ellerin ve ayakların yalayıp defîcû' eder. Hatta yaz faslı geldikte semiz olduğu hâlde çıkar ve dişisi doğurduktâ gayri mümeyyizü'l-cevârih bir parça uyuşmuş kan gibi nesne bırakır durarak teneffüs etmeğe başladıkta anası yanına**

23) http://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsd117@d&tur=Atmaca,20.03.2019'da alınmıştır.

24) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-ayrik-otu-nedir-faydalari-nelerdir-1477.htm>, 20.03.2019'da alınmıştır.

varıp emzirir. Sair havas ve ahvali kütüb-i tıbda ve Hayâtü'l-hayâta mezkûrdur.”

Fotoğraf 23: Ayu (ayı)²⁵.

ayu dudu (ayıdutu) (أيو دودی) T.

Kuzey Amerika'da yetişen dikenli sütsü özsu, iki evcikli ağaç. “Meşhur yemiştir. Yüce yaylalarda olur. Böğürtlen envaindandır. Siroz yaylasında dahi çok olur... **Tabiat ve havassı böğürtlen gibidir.**”

ayukulağı (ayıkulağı) (أيو قولاغی) T.

İki çeneklilerden çuha çiçeğigiller (Primulaceae) familyasından, çok yıllık, otsu, rozet yapraklı, beyaz, sarı, pembe ya da mor renkli çiçekli, nemli yerlerde yetişen türleri olan, dere kenarlarında da yetişen bir süs bitkisi (Primula auricula). Çuha çiçeği, gelin gülü, primula. “Meşhurdur. Edviyeden bir ottur... Muhalleldir. **Cemî-i bedende olan şeyleri tahlil eder. Yaprağı mide iltihabını defeder. Su ile kaynatıp içseler hunnakı def’.** Sair havassı kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Acı maddesi sebebiyle iştah açıcı, hazım kolaylaştırıcıdır, terlemeyi azaltıcı ve yatıştırıcı etkisi vardır.

Fotoğraf 24: Ayukulağı (ayıkulağı)²⁶.

ayva (أيوه) T.

Gülgiller (Rosaceae) familyasından, çiçekleri iri, beyaz veya pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte, yapraklarını döken, doğal olarak Kafkasya ve Kuzey İran'da yayılış gösteren, ülkemizde meyvesi için yetiştirilen bir ağaç (Cydonia vulgaris). “Tabiatı derece-i ûlânın ahirinde bârid, sâniyenin evvelinde yâbistir. Bazılar bârid ve yâbistir demiş. **Kabızdır. Mideye nafiştir. Kay’ı defeder ve üsaresi reb ve nafiştir. Ağacı su’âli dâfi’dir.** Sair menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Bağıışıklık sistemini güçlendirir, kolesterolü dengeler, cilt sağlığı ve güzelliği için de çok önemli bir meyvedir, kilo vermeye yardımcı olur, kolon kanseri gibi bağırsak hastalıklarına karşı koruma sağlar, sindirim sistemi hastalıklarında, ishal, mide ağrıları ve bulantılarında da olumlu etkilere sahiptir, böbrek sağlığının korunmasına destek olur, inatçı öksürüklere, grip, nezle gibi kış hastalıklarının tedavisinde etkilidir.

25) https://www.youtube.com/watch?v=r_qX0ghpleg, 20.03.2019’da alınmıştır.

26) <https://pixabay.com/tr/photosay%C4%B1kul-a%C4%9F%C4%B1-%C3%A7i%C3%A7ekalp-bitkisi-1989905/>, 20.03.2019’da alınmıştır.

Fotoğraf 25: Ayva²⁷.

ayva لانا (أيوه طنه) Rum.

Yüksekliği 15-70 santimetre, sık tüylü, sarı çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki (*Achillea nobilis*). Yaban nanesi yaprağına benzer yapraklı, yüksekliği 15-70 santimetre, sık tüylü, soluk sarı acı çiçekli, ilaç olarak kullanılan bir yabani ot (*Artemisia vulgaris Compositae*). “Meşhur devadır... Tabiatı üçüncü derece har ve yâbistir. Kokusu güzel lâkin tadı gayet acıdır. **Menfaat etrafiyla çiçeğindedir. Eğer sahk edip zeyt ile ıslatıp başa mide üstüne sürseler derhal teshin eyler. Buhur eyleseler havayı tard eder.** Sair menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

İştah açıcıdır, ishal hastalığına karşı etkilidir, esans özelliği vardır, bağırsaklarda yer alan parazitleri ortadan kaldırır, kansızlıkta ve obezite tedavisinde, gıda zehirlenmesinde kullanılır.

Fotoğraf 26: Ayva لانا²⁸.

bâdem (badem) [بادام (بادام)] T.

Gülgiller familyasından, 4-8 m yükseklikte, pembe ya da beyaz çiçekli, meyveleri tazeiken çağla olarak, olgunken kuruyemiş olarak yenen, tohumlarından yağ elde edilen, dikensiz ağaçlar (*Rosaceae*). Çağla, payam. "Tatlı bademin tabiatı mutedildir. Bazılar derece-i ûlâda har ve ratbdır demiş. **Tazesi rütûbet-i mideyi ıslâh eder ve kuruşu dâbig-i mi'dedir. Bedeni semirtir. Öksürüğe nafidir. Acı bademin tabiatı üçüncü derecede har ve yâbistir. Hayzı idrar eder. Kelefe ve gışa nafidir. Sair havassı kütüb-i tıbda mezkûrdur.**"

Strese karşı korunmaya yardımcı olur ve yaşlanmaya ve kanser gibi hastalıkların önlenmesine katkıda bulunur, ana yemeklerle birlikte badem yeme bazı oksidatif hasar belirtilerini azaltır.

Fotoğraf 27: Bâdem (badem)²⁹.

27) <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/ayvanin-faydalari-nelerdir-ayva-cayi-neye-iyi-gelir-40654319>, 20.03.2019'da alınmıştır.

28) <http://www.ebitki.com/index.php?hq=Artemisia%20vulgaris%20L.&gr=Latince>, 20.03.2019'da alınmıştır.

29) <https://www.aysetolga.com/badem-in-faydalari-nelerdir>, 20.03.2019'da alınmıştır.

bağkam (بَقْم) Ar.

Baklagillerden, odunundan kırmızı boya çıkarılan bir ağaç. (Haematoxylon campechianum). “Meşhur ağaçtır ve Hindistan'da ve Zengistan'da biter. Yaprağı ceviz yaprağı gibi olur kaynatıp suyla kızıl boya boyarlar. Mecmû'-ı a'zâsı yaraları onuldu ve kanı kat' eder ve yaramaz çibanları kurutur. Lâkin kökü semm-i kıtıldır. Sahk edip bir kimseye içirseler helâk eder. Sair havâssı kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Kırmızı kahverengi odunundan, sitoloji (hücre bilimi) çalışmalarında ve deri ve boya sanayiinde kullanılan kırmızı renkli hematoksilin boyası elde edilir. Kabuklarının kabız edici etkisi vardır.³⁰

Fotoğraf 28: Bağkam³¹.**bağla** (بَاقْلَه) Ar.

Baklagillerden, yurdumuzun her yerinde yetiştirilen, yeşil kabuklu ve taneli bir bitki (Vicia faba). Arabî-i galattır. "Arabî-i

30) <https://www.nedir-tr.com/nedir-842-anlam%C4%B1-baklam-a%C4%9Fac%C4%B1-haematoxylon-campechianum>, 20.03.2019'da alınmıştır.

31) <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/kan-aglayan-agac-her-derde-deva/2>, 20.03.2019'da alınmıştır.

galattır... Tazesinin tabiatı bârid ve ratbdır. **Kurusunun bârid ve yâbistir. Havâssı kesîresi vardır.** Menâfi'i kütüb-i tıbda mukayyet ve mezkûrdur.”

Kolesterolü düşürür, vitamin ve mineral deposu olarak bağışıklığı güçlendirir, kan akışını ve kemikleri dengeli ve sağlıklı bir şekilde korur, depresyonla mücadele eder, hamilelik döneminde meydana gelen kabızlığı da gidermeye yardımcı olur, parkinson ilaçlarından daha etkili olduğu ve semptomları daha iyi bir şekilde azaltır, C vitamini kaynağı olarak çok güçlü bir antioksidandır, yüzdeki kırışıklıkları çeşitli kanser türlerini engellemeye yardımcı olur.

Fotoğraf 29: Bağla³².**bal** (بَال) T.

Balın tabiatı derece-i sâniyede har ve yâbistir. **Urûk-ı em'âda olan evsâhı câlibdir. Mukavvî'i bedendir. Hıfz-ı sıhhat eder ve bâridü't-tab' olanlara bâha kuvvet verir.** Sair havâss-ı kesîresi kütüb-i tıbda mezkûr ve musarrahtır.”

Kabızlığa, kolesterolün düşürülmesine, terlemenin azaltılmasına, ishahin kesilmesine, idrar yollarını temizleyerek kasıklar-

32) <http://www.milliyet.com.tr/baklanin-faydaları-nelerdir--pembnar-detay-sagliklibeslenme-2637075/>, 20.03.2019'da alınmıştır.

daki ağrıların giderilmesine iyi gelir, sıcak suda eritilip içildiğinde normal karın ağrı-
larının giderilmesine yardımcı olur, akci-
ğer yaralarına, karaciğer ve göğüs bölgesi-
nin temizlenmesine de olumlu etki sağlar,
altını ıslatan çocukların tedavi edilmesinde
yardımcı olur.

Fotoğraf 30: Bal³³.

baldıran otu (بالديران اوتى) T.

Maydanozgillerden, nemli yerlerde ye-
tişen zehirli bitkilerin ortak adı, ağı otu,
baldırgan (*Conium maculatum*). “Tabiatı
bârid ve yâbistir. Ağulardandır. Lâkin
şarâb-ı sırf semiyetini defeyler. Kaçan
kızlar memeleri üzerine zimâd eyleseler
memeleri küçük olup öyle kala. Sair me-
nafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Külleri saçlara sürülürse kuvvetlendi-
rir, kaynatılıp lapası şişlik üzerine konursa
şişliği indirir, romatizmaya iyi gelir, çay
olarak kaynatılıp içilmeye devam edilirse
göğüs ve akciğerde bulunan kan, safra,
balgam ve sevdayı çıkarır, göğüs ağrısına,
öksürüğe, nefes darlığına, idrar söktürme-
ye faydalıdır, zehirli olduğu için işin uz-
manı tarafından uygulanmalıdır.

Fotoğraf 31: Baldıran otu³⁴.

baldırıkara (بالديرى قره) T.

*Baldırıkara, persiyavuşan (Aspelinum
adianthum)*. “Meşhur ottur. Tabiatı de-
rece-i ûlâda har ve yâbistir. **Muhaffettir.**
**Muhalleldir. Mulattafattır. Rübûh-ı ye-
rakana veca-i tihâle nafidir.** Sair havassı
kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

balık (بالق) T.

Omurgalı hayvanlardan, sulara ya-
şayan, yüzgeçleriyle hareket eden, kemikli
veya kıkırdaklı olan, soğukkanlı, suda eri-
miş oksijeni solungaçlarıyla soluyan, ge-
nellikle yüzme keseleri bulunan, ayrı eşey-
li, yumurtayla çoğalan, çoğunlukla pullu,
mekik biçiminde yüzmeye elverişli vücut-
ları olan canlılar. Akciğerli balık (*dipnoi*),
acı balık (*rhodeus*), akbalık (*leuciscus
cephalus*), alabalık (*salmonidae*), alaca
köpekbalığı (*orectolobidae*), altınbaş ke-
fal (*liza aurata*), ay balığı (*mola mola*),
balina (*cetacea*), bıyıklı balık (*barbus bar-
bus*), dere kaya balığı (*gobio gobio*), dubar
(*mugil cephalus*), dülger (*zeus faber*), eğ-
rez balığı (*vimba vimba*), gördek [*rutilus*

33) <https://bilgili.web.tr/balin-faydalari-ve-zararlari/>, 20.03.2019’da alınmıştır.

34) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-baldiran-nedir-faydalari-nelerdir-1479.htm>, 20.03.2019’da alınmıştır.

rubilio (sazangiller)], *hamsi* (*engraulis encrasicolus*), *havuz balığı* (*carassius carassius*), *inci balığı* [*alburnus alburnus* (sazangiller)], *kadife balığı* (*tinca tinca*), *kangal balığı* (*garra rufa*), *kedi balığı* (*scyliorhinidae*), *kel balık* (*amia calva*), *kızıl göz* (*rutilus rutilus*), *kızılkanat* (*scardinius erythrophthalmus*), *koca ağız balığı* (*aspilus aspilus*), *kulaklı folya* (*mobulidae*), *kum balığı*), *kupes* (*boops boops*), *kurbağa balığı* (*uranoscopidae*), *kurdele balığı* (*cepolidae*), *kurt ringa* (*chirocentrus dorab*), *kurt balığı* (*anarhichadidae*), *kutu balığı* (*ostraciantidae*), *labirent balığı* (*anabontoidei*), *lahoz balığı* (*epinephelus aeneus*), *lapina* (*labrus*), *lepistes* (*lebistes reticulatus*), *levkit* (*rutilus frisii*), *levrek* (*moronidae*), *lipsoz* (*scorpaena scrofa*), *mavi kefal* (*chelon labrosus*), *orkinos* (*scombridae*), *palamut*, *papaz balığı* (*chromis chromis*), *sardalya* (*sardina pilchardus*), *sazan balığı* (*cyprinus carpio*), *sis balığı* (*aspilus vorax*), *tahta balığı* (*blicca bjoerkna*), *tatlısu levreği* (*perca fluviatilis*), *trakya levreği* (*gymnocephalus cemus*), *tirsi* (*alosa fallax*), *uskumru* (*scomber scombrus*), *yılan balığı*), *yuvarlak sardalya* (*sardinella aurita*), *zargana* (*belone belone*). “Taze balığın tabiatı bârid ve ratbdir. Deniz balığı tatlı su balığından ziyadece hararete maildir. Serf’ü’l-istihâledir. Midede her hangi (kankı) haltı bulursa ona döner. **Balığın kemigini yakıp bihakkıhi ve berasa tila eyleseler nâfi’ ve dâfi’dir. Başını yakıp mahrûkunu mak’ad şişine ve şikâkına zimâd eyleseler nef-i azîmi vardır.** Acâyib-i mahlûkâtta Kazvînî Abdurrahman bin Hârûn’dan nakl eder ki bir gün Bahr-ı Magrib’de gemi ile giderken Bartûn derler bir mahalle vardık. Gemide bir oğlan var idi. Yanında oltası var imiş denize bırak-

tı bir karış kadar bir balık tuttu. Gemide olanlar balığa baktık. Kudretinden sağ kulağı üzerinde lâ ilâhe illallah ve tepesinde Muhammed ve sol kulağı üzerinde Resulullah yazılmış. Fesühâne'l-kâdiri'l-hallâk. Balığın sair havas ve menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Önemli miktarda A, B2, B3, B12, D ve E vitaminleri ve folik asit, fosfor, kalsiyum, sodyum, selenyum bulundurur, bol miktarda protein barındırır, beyin fonksiyonlarının geliştirilmesine katkı sağlar, kan basıncını düşürür, kalp ritmini düzenler, kalp krizi riskini azaltır, kalp ritmini düzenlemeye yardım eder, alzheimer’i önlemeye yardımcıdır, güçlü bir antioksidandır, arterit rahatsızlığını önler, kemiklerin güçlenmesine yardım eder, zihin yorgunluğunu giderir, bağışıklık sistemini güçlendirir, hastalıklara kolay yakalanma riskini azaltır, sinir sistemi için de fayda sağlar, kan şekeri seviyesini düzenler, ömrün uzamasına yardım eder, diyet ürünü olarak da kullanılabilir, zayıflamak ve kilo vermeye yardım eder, vücuttaki toksin seviyesini düşürmeye yardım eder, kolesterolün dengelenmesinde etkili rol oynar, haftada birkaç kez tüketmek, felç riskini %612 arasında düşürür, hipertansiyon yani yüksek tansiyon hastalığına yakalanma riskini de azaltır, kalp ve damar rahatsızlıklarının engellenmesine yardım eder, damarları temiz tutması sayesinde kalp hastalıkları riski de azalmış olur, nöronları beslediği için beyne fayda sağlar, beyin için oldukça yararlıdır, kansere yakalanma riskini azaltır, özellikle meme kanserine yakalanma riskini azaltır, vücuttaki yağ birikimini önlediği için obeziteyi engeller, büyüme ve gelişmeye katkı sağlar, yaşlı insanlar, çocuklar, hamile ve emziren kadınlar bolca balık tüketmelidir,

astımlı hastalar da bol miktarda tüketmelidir, herkes tarafından bilinen başka bir özelliği de gözlere olan faydasıdır, göz sağlığına büyük fayda sağlar.

Fotoğraf 32: Balık³⁵.

bebr (ببر) *Far.*

Kaplana benzer, ondan daha büyükçe ve pek yırtıcı bir canavar ki, Hindistan-da ve Afrikada bulunur. Saldırdığı zaman derisindeki tüyleri kabarıp korkunç bir manzara arzeder. Arslanı bile korkutur bir hayvandır. “Meşhur yırtıcı hayvandır. Hint diyarında olur... Bu hayvanın havass-ı keşiresi vardır. **Evvelâ ödünü sersâm marazına müptelâ olan kendisine tılâ eylese halâs bula. Derisinden bir pâreyi üzerinde götüren günde yirmi fersah kadar dahi yürüse yorulmaya ve derisi üzerine oturmak basur memelerin iskât edip def-i illet eyler.** Sair menafii mahalinde muharrerdir.” *Kaplana benzer yırtıcı bir hayvan. Babür Şah'ın ismi ve bizdeki böbürlenmek kelimesi "bebr"den gelir.*

35) <https://www.sifalibitkitedavisi.com/baligin-faydalari-nelerdir.html>

Fotoğraf 33: Bebr³⁶.

belsokluğu (belsokluğu)

(بل صوغقلغی) *T.*

Üreme organlarının akıntılı ve bulaşıcı bir hastalığı. “**Meşhur illettir. Mesâ-nede cerahat vukuundan olur. Sebebi fuzelât-ı safrâviyyenin mecrâ-yı bevlde içtimandandır.**”³⁷

bez (بز) *T.*

Beze. Deri altında yara vb. nedenlerle oluşan ağrılı şişkinlik, gudde. “**ki insanda ve hayvanda yumruca et içinde olur nes-nedir.**”

Boyunda, koltukaltında, kasıklarda, ensede kulak çevresinde, dirsek bölgesinde ve hatta karın içi organlar ile göğüs boşluğunda bulunurlar.³⁸

36) https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=bebr%20nedir&stype=image&lr=103830&source=wiz&pos=0&img_url=https%3A%2F%2Fpbs.twimg.com%2Fmedia%2FDd_V-tyV4AE06Ea.jpg&rpt=simage, 20.03.2019'da alınmıştır.

37) <https://www.jinekolognet.com/bel-soguklugu.asp>, 20.03.2019'da alınmıştır.

38) <http://www.neolsunki.com/1282-Beze-Nedir.html>, 20.03.2019'da alınmıştır.

bezr-i kütûnâ (بزر قطنونا) T.

Pire otu tohumu, kutuna (Kepek, öğütülmüş tahıl kabuğu), karnıyarık (*Plantago psyllium*),

bıçılğan (بىچىلغان) T.

Çocukların ayaklarında, kadınların meme uçlarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik, çamur v. s. sebeplerden ileri gelen sulu yara. “Meşhurdur. **Davar ayağında olur.**” Bukağlık deri yangısı (Dermatitis madidans).³⁹

bıldırcın (بىلدىرچىن) T.

Tavukgiller takımının, sülüngiller familyasından boz renkli, benekli, yurdumuzda en çok sonbaharda eti için avlanan, etinden ve yumurtasından yararlanılan, 20 cm kadar uzunlukta, Avrupa, Asya ve Afrika’da yaşayan göçmen bir tür kuş (Galliformes takımının phasianidae familyasından coturnix). “Meşhur kuştur. Tabiatı derece-i sâlisede har ve yâbistir. **Ödünü masrû’a yalatsalar fayda eder ve kanını kulağa damlatsalar ağrısın teskin eder.**”

Bıldırcın etinin faydaları: • Protein ve bol miktarda E vitamini kaynağıdır, hasar görmüş olan sinir sisteminin sağlığına kavuşturulmasında, bağırsakların normale döndürülmesinde, mide sistemi bozukluklarının giderilmesinde, mide asidi ihtiyacının giderilmesinde yardımcıdır. Bıldırcın yumurtasının faydaları: Öksürüğün giderilmesinde, gribin tedavisinde, bronşitin giderilmesinde, astımın giderilmesinde, çocukların tükettikleri enerjiyi

geri kazanmalarında, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesinde, özellikle hamile bayanların gebelik döneminde artan demir ihtiyaçlarının giderilmesinde faydalıdır.

Fotoğraf 34: Bıldırcın⁴⁰.

boğa diken (بوغه دکنى) T.

Maydanozgiller (*Umbelliferae*) familyasından *Eryngium* cinsine ait türlere verilen genel ad (*Eryngium*). Eşek diken. “Kendinin tabiatı derece-i ûlâda har ve yâbis ve bazılar bârid ve yâbis dediler ve tohumunun tabiatı har ve ratbdır. **Müfettahtır ve müşhil-i balgam-ı galiz ve sevda ve müdirr-i hayz ve bevl ve müfettihi-süddedir.** Sair havâssı kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Karın bölgesinde su toplanması, üremi, nefrit sancıları, idrar sistemi rahatsızlıklarında kullanılır, sinir spazmına, sinirlerin çekilip büzülmesine karşı çok iyidir, yaprağı ve kökü beraber kaynatılıp içilirse meme felcini önler, kas tutulmalarında ve kramplarda, kramp çözücü olarak kullanılır, afrodisyak ve iştah arttırıcıdır.

39) <https://www.nedirnedemek.com/b%C4%B1c%C4%B1lğan-ne-demek,20.03.2019>’da alınmıştır.

40) <http://vepida.com/bildircin-nedir-/detail/?ID=TYLOW,20.03.2019>’da alınmıştır.

Fotoğraf 35: Boğa dikenî⁴¹.

boğ böceği (بوق بوجكى) *T.*

Kın kanatlılardan, genellikle otçul memeli hayvanların gübrelinde yaşayan ve gübreye beslenen ve kılçıkbaşı birkaç solucan türüne arakonakçılık eden kınkanatlı; hap böceği (Geotrupes stercorarius). “Mezkûr cu’al her kaçan gül rayihası ve gayrı râyihâ-i tayyibe şemm eylese helâk olur. Ba’de'l-helâk revs-i gâ’ita bırakıl-sa yine dirilir.”

Bok böceği, kısmen ya da tamamen dışkı ile beslenen böceklere verilen adıdır. Bu böcekler, ağırlıklarının yaklaşık olarak 1140 katını taşıyabilmeleridir.

Fotoğraf 36: Boğ böceği⁴².

41) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-boga-dikeni-nedir-faydalari-nelerdir-1488.htm>, 20.03.2019’da alınmıştır.

42) <https://www.cerezforum.net/konu/bok-bocegi-nedir-yetenekleri-nelerdir.156569/>, 20.03.2019’da alınmıştır.

boy tohumu (بوى تخمى) *T.*

Yem olarak kullanılan, çemen yapılan ve tohumu pastırma çemeninin yapılmasında kullanılan burçağa benzer bir tahıl çeşidi. “Tabiatı derece-i sâniyede har ve yâbistir. Bazılar sâniyede yâbistir dedi. Şehvet-i cimai ziyade eyler rîh'e ve balgama ve basura faydası vardır. Eğer bal ile yahut hurma veya incir ile matbûhâ ale'r-rîk istimal olunsa sadra ve mideye munsab olan lüz-c-i balgamı tahlil eder. Sair menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Sindirim sisteminin düzenli olarak çalışmasına sağlayarak hazımsızlık problemini ortadan kaldırır, balgam söktürücü etkisi sayesinde bitmeyen öksürükten ve boğaz ağrılarından kurtulmaya yardımcı olur, bağırsak gazı, mide şişkinliği gibi sorunları ortadan kaldırır, kan şekerinin düzenlenmesine yardımcı olur, emziren kadınların sütlerinin artmasını sağlar, östrojen hormonunun salgılanmasına yardımcı olduğu için göğüslerin desteklenmesine destek olur, bu özelliği, menopoz dönemindeki kadınların sorunlarını hafifleterek ağrısız bir süreç geçirmelerini sağlar.

Fotoğraf 37: Boy tohumu⁴³.

boyunburan kuşu (بويون بوران قوشى) *T.*

Boyunburan, ağaçkakangiller familyasının Jynx cinsinden ağaçkakanlardan ayrı bir grup oluşturan kuş türlerinin ortak adı

43) <https://kadinloji.com/boy-otu-tohumu/>, 20.03.2019’da alınmıştır.

(Picidae) familyasının *Jynx* cinsinden *Jynxinae*. “Bu kuşun rengi yeşile maildir. Kanatları üzerinde siyah noktaları vardır. Güvercin kadar sabîhu's-süredir ve havâss-ı kesîresi vardır. Cümleden faydalısı budur ki nâkîsü'l- ayâr olan altına mezbûr kuşun merâresi eritilip üzerine dökseler altını hem kızardır ve hem ayarını ziyade eyler ve kaçan odundan hizâb olursa saç ve sakal kılların ziyade karartır. Sair havâssı o babta mü'ellefe olan kütübdde mezkûrdur.”

Fotoğraf 38: Boyunburan kuşu⁴⁴.

böğrülce (بوگورولجه) T.

Börülce, fasulyeye benzer bir bitki (Vigna sinensis). Tabiatı har ve yâbistir. Göğüse ve ak çiğere nafidir. Hayzı idrar eder ve nuffâhtır. Şehvet-i cimayı artırır. Lâkin zükâmı olanlara muzırdır. “Tabiatı har ve yâbistir. Göğüse ve ak çiğere nafidir. Hayzı idrar eder ve nuffâhtır. Şehvet-i cimayı artırır. Lâkin zükâmı olanlara muzırdır.”

Zayıflamaya yardımcı olur, kötü kolesterolü azaltır, kabızlığa son, şeker hastalığına faydalıdır, görme duyularının daha iyi çalışmasını sağlar, kanseri önler, bağışıklığı güçlendirir, demir eksikliği anemisini

ortadan kaldırır, cinsel gücü artırır ve kısırlığı önler, beyine oksijen taşır, B9 eksikliğine tedavi edicidir.

Fotoğraf 39: Böğrülce⁴⁵.

böğürtlen (بوگورتلن) T.

Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen, meyveleri yalancı agregat tipte olan ve yenen, gövdeleri dikenli çal; diken dutu, it üzümü (Rosaceae familyasından Rubus caesus). “Havâss-ı kesîresi vardır. Kütüb-i tıbdâ mezkûr ve mübeyyendir.”

Kalp sağlığını destekler, göz sağlığına iyi gelir, sindirime yardımcı olur, kadın sağlığına iyi gelir, antioksidan kaynağıdır, kanserle mücadele eder, endotelial disfonksiyona karşı korur.

Fotoğraf 40: Böğürtlen⁴⁶.

44) <https://yandex.com.tr/search/text=boyunburan%20%E1%B8%B3u%C5%9Fu%20faydalar%C4%B1&lr=103830&clid=2186621>, 20.03.2019'da alınmıştır.

45) <https://www.e-faydalari.com/borulcenin-faydalari.html>, 20.03.2019'da alınmıştır.

46) <https://www.acil.net/bogurtlenin-faydalari-nelerdir/>

cedvâr (جدوار) *T.*

*Güzel kokulu bir bitkidir. Ana vatanı Hindistan'dır. Süs bitkisi olarak da kullanılır. Kökü çok makbuldür, ezildiği zaman menekşe rengini alır. Hayvan zehirlemele- rinde, salgınlarda ve pek çok rahatsızlıkta kullanılır; ağulu kök, gülpahamar. [Curcuma zedoaria roscoe] Zingiberaceae]. “Meşhur eczadandır... Tabiatı derece-i sâniyede har ve yâbistir. **Zehir içene ağulu hayvan sokan adamlara ilâc-ı âcildir. İhtiyârât sahibi cedvâr yüz yirmi türlü maraza devadır diye nakl ve beyan eyledi.** Sair havâssı kütüb-i tıbda mezkûr ve mukayyetir.”*

İştah açıcı, idrar, balgam ve gaz söktü- rücü olup bronşite, nezleye iyi gelir.

Fotoğraf 41: Cedvâr⁴⁷.

cerrâh (cerrah) (جراح) *Ar.*

“Meşhur Arabî'dir. Türki'de dahi müs- tameldir.”

cıva (جيوه) *Far.*

“Madende mütevellit olan ecsâd-ı seb'adandır. Zencefre gibi ateş ile taşlar- dan istihraç olunur. Belki zencefreden dahi istihraç olunur. Altın ve gümüş ne güne istihraç olunursa bu dahi onlar gibi istih- raç olunur. Bazılar Mağrip'te bir kuyudan istiâ olunur. İyisi oradan gelir dediler. **Şişe ve kurşun ve kalay veya kunduz derisi zarflardan gayrıda durmaz. Eğer gayrı kaba konsa karar edip nâbûd olur. Tabiatı ikinci derecede bârid üçüncü de- recede ratbdır. Tütünü ve kokusu felç îrâs eder ve sâmi'ayı ta'til eder ve dima- ğın kuvvetin ifsat eder.** Sair tafsili kütüb-i tıbda mezkûrdur.

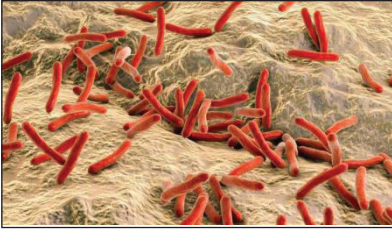
Termometrelerin, barometrelerin, di- füzyon pompalarının ve daha birçok labo- ratuvar araçlarının yapımında kullanılır, cıva buharlı lambaların ve reklam ışıklan- dırmalarının, diş hekimliğinde kullanılan bazı alaşımların, boya, böcek öldürücü ilaç ve pillerin yapısında bulunur. Cıva doğada bozulmadığından ve kolay buharlaşabil- diğinden cıva buharları ve cıva bileşikleri insan ve çevre sağlığı bakımından çok teh- likeli bir toksittir. Gıdalar ve içme suyu ile insan vücuduna giren cıva; bazı nörolojik hastalıklara, sinir sistemi bozulmalarına, kansere, böbrek, karaciğer, beyin dokula- rının ve kromozomların zarar görmesine neden olur.⁴⁸

47) <https://bitkilerin-faydalari.blogspot.com/2015/01/cedvarin-faydalari-ve-yararlari.html>

48) <https://www.dunyaatlasi.com/civa-hg-el-ementi-nedir-ozellikleri-faydalari-nelerdir/>, 20.03.2019'da alınmıştır.

cüdâm (cüzâm) (جدام) *Ar.*

Mycobacterium lepra'nın oluşturduğu ve hansen basilinin sebep olduğu, sinir sistemi ve deri başta olmak üzere birçok sistem ve organı etkileyebilen bulaşıcı bir hastalık, miskin hastalığı, lepra. “**Meşhur marazdır. Hâsâ ani's-sâmi'in ve'z-zakîrîn.** Arabi'si Türki'de müsta'mel olduğu vecih üzeredir.” Tedavi edilebilir, kronik bir enfeksiyöz hastalıktır, hastalık esas olarak cildi, periferik sinirleri, üst solunum yollarının ve gözlerin mukozal yüzeylerini etkiler, enfeksiyonu tedavi etmek için antibiyotikler kullanılır, tedavi edilmeyen cüzam cilde, sinirlere, kollara, bacaklara, ayaklara ve gözlere kalıcı olarak zarar verebilir.

Fotoğraf 42: Cüdâm⁴⁹.

çepel loğum [چپلو قوم] *T.*

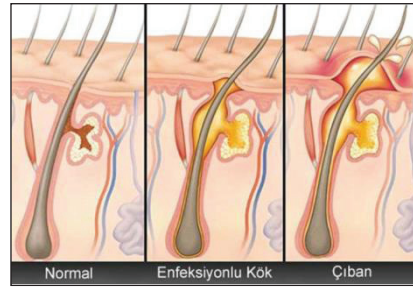
Mavimsi, kızılımsı taş. "Göğes mail kızılрак taştır... Madeni Medîne-i münevvere alâ münevverihâ efzali's-salâtü ve's-selâm tarafına üç konak Safer-enâm karyedir. Dört nevi olur. Âlâ ve evedî kızılığî ve göğlüğü ziyade olanıdır. **Hassası budur ki yanında daima getiren kimesne nıkrîs marazından emin olur ve gece yaşî altına koyup yatsa yaramaz düşler**

49) <https://www.sozcu.com.tr/2018/saglik/cuzam-lepra-hastaligi-nedir-cuzzam-hastaliginin-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi-oub2-2806212/>, 20.03.2019'da alınmıştır.

görmekten emin olur ve mide üzerine assalar veca mideyi defeder ve askerî taifesi cenkde yanlarında getirselers gen-dilere keml şecaat hâsil olur. Sair havâssı menâfi-i ahcâr babında mü'elles olan kü-tübde mestürdür."

çıban (چبان) *T.*

"El'iyâzübillahi teâlâ **şîr-pençe** dediklerine dahi ıtlak olunur." Ciltte stafilokok denilen bakterinin meydana getirdiği enfeksiyon sonucu oluşan iltihap, irin birikimine çıban denir. Çıban evde tedavi yöntemleriyle genellikle kendi kendine geçer. Çıbanın kesinlikle sıkılmaması, çıban olan yerin antiseptik sabunla yıkanması gerekir. Çıbanın uç vermesini ve kendi kendine boşalmasını sağlamak için günde üç kez 510 dakika sıcak kompres uygulanması, patlamış olan çıbanın temiz bir bandajla sarılması, enfeksiyonun yayılmasını önlemek için ellerin iyice yıkanması, enfekte olmuş bölgelerin yıkanması gerekir.

Fotoğraf 43: Çıban⁵⁰.

çıyan otu (چياناوتى) *T.*

Çıyan otu gülgiller familyasındandır. Anadolu, Avrupa ve Kuzey Amerika'da yetişir. Ülkemizde Trabzon, Rize, Çoruh dağ-

50) <https://www.sozcu.com.tr/2019/saglik/ciban-neden-cikar-belirtileri-ve-tedavisi-szcu2-4686752/>, 20.03.2019'da alınmıştır.

larının nemli kısımlarında sıkça rastlanır. Bulanık yeşil renkli bir bitkidir. Yaprak koltuklarında çok sayıda beyaz ve kırmızı benekli çiçekleri bulunur. Gövdesinden çıkan incecik, zarif köklerle toprağa tutunur. Her dem yemyeşil olan çok yıllık otsu bir bitkidir. Kurtpençesi, radyum içeren önemli bir bitki türüdür. Kurtpençesi (*Lycopodium clavatum*), kurtayağı, kurtturnağı, yılankökü, çıyancık, isimleriyle de bilinir. “Meşhurdur... Tabiatı derece-i sâniyede hâr, derece-i ûlâda yâbistir. Bazılar ûlâda hâr-ı yübüsette mutedildir demişler. **Halt-ı sevdayı ve balgam-ı galizi ve her mülâkı olduğu ahlâtı ishâl edicidir. Bilhassa ileli sevdaya nafidir.** Sair havâssı kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Böbrek kumu, idrar kesesi kramplarına iyi gelir, karaciğer sirozunda çok yararlıdır, kramplı yerlere sarıldığında çok çabuk kramplar çözülür, uzun müddet yatan hastalarda yatmadan dolayı oluşan yaralara serpildiğinde iyileştirir, karaciğer iltihaplanması ve karaciğer dokusundaki sislikler için faydalıdır, idrar tutukluğunda dıştan bitkiyi sarmak iyi neticeler verir, gut ve romatizma hastalarında iyi gelir, kronik hemoroidlerde ve kabızlık çekenlerde faydalıdır.

Fotoğraf 44: Çıyan otu⁵¹.

51) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-kurtayagi-kurtpençesi-nedir-faydaları-nelerdir-1711.htm>, 20.03.2019'da alınmıştır.

çıyan (چيان) T.

Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek (*Scolopendra*). "...bazılar **kırk ayak dedikleri şebestir** dediler.”

Çıyanlar böcekleri ve diğer eklem bacaklıları yedikleri için, besin kaynaklarının kurutulması onlarla mücadelede önemli bir adım olacaktır.

Fotoğraf 45: Çıyan⁵².

çiçek (چيچك) T.

İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık. "ki **ekser masumlar çıkarırlar.**"

Çiçek hastalığının hiçbir belirli tedavisi yoktur. Çiçek hastalığında hasta yatırılmı, saç kısa kesmeli ve deri %1 potasyum permanganat eriyiği ile yıkanmalıdır. Yüz ve gözleri korumak ve bu amaçla gözleri sık sık yıkamak gereklidir. Hasta, 6 hafta süreyle veya bütün kabukları dökülene kadar, karantinaya alınmalıdır. Önleyici tedavi, çocukken kişiyi aşılacak ve belirli aralıklarla, salgın zamanlarında aşığı tekrarlamaktır. Hastayla temas etmiş kişiler aşılanmalı ve 16 gün süreyle gözaltında tutulmalıdır. Marboran adlı ilacın önleyici etkisi vardır ve 3 gramlık 2 doz hâlinde verilir. Temas etmiş kişilere ayrıca, önleyici olarak, hiperimmün gamma globülin yapılabilir.

52) <https://www.teknikturk.com.tr/hasere-rehberi/ciyan/6>, 20.03.2019'da alınmıştır.

Fotoğraf 46: Çocuk⁵³.

çil (چیل) T.

Çoğunlukla yüzde oluşan kahverengi küçük benekler. “Meşhurdur insanda ve hayvanda olur. **Alacalıktır... Çilin eti kesirü'l-harâret ve'r-rütûbedir dediler. Bazılar mutedildir dedi. Civanlara pirlerden ziyade nafidir. Keklik ve derrâc ve cil birbirlerine tabiat vesair havâsta mütekariptir.** Tafsili kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Deride, güneşe maruz kalma sonucu beliren, ufak lekelerdir. Bunlar, daha fazla, lokalize güneş yanıklarına benzetilebilir.

(Orman tavuğugiller, kuşlar) orman tavuğugillerden, eti için avlanan, ormanlarda yaşayan kuş, (Tetrastes bonasia), dağ tavuğu⁵⁴

53) <https://www.yeniakit.com.tr/haber/cicek-hastaligi-nedir-cicek-hastaligi-nasil-gecer-667113.html>, 20.03.2019'da alınmıştır.

54) https://tr.wiktionary.org/wiki/%C3%A7il#Bilimsel_ad%C4%B1, 20.03.2019'da alınmıştır.

çilek (چيلك) T.

Gülgiller (Rosaceae) familyasından, meyveleri yalancı agrégat tipte, yaprakları trifoliat, meyveleri yendiği için kültürü yapılan, toprak üstü kısmı stolonlu çok yıllık, sapları sürungen, çiçekleri beyaz, otsu melez bir bitki. “Meşhur yemiştir... Farisi'si ism-i mahsûsuna zafer bulunmakla kayd olunmamıştır. **Çilek böğürtlen envandan olmakla tabiatı ve havâssı ona karîbdir.**”

Vücuda kuvvet verir, damar tıkanıklığını önler ve kolesterolü düşürür, çok iyi bir antioksidan olması sebebiyle bağışıklık sistemini güçlendirir, kansere karşı koruyucu özelliği vardır ve sindirim sisteminin düzenli çalışmasını sağlar, bağırsak kurtlarının dökülmesini yardımcı olur, kanı temizler, vücuttan zararlı maddeleri uzaklaştırır, diş etlerini güçlendirir, ağız kokusunu giderir, sakinleştirici etkiye sahiptir, stresi azaltır, tansiyonu düşürür, ateşi düşürür, romatizma ve karaciğer rahatsızlıklarına iyi gelir, cildi nemlendirip taze bir görünüm kazandırır, güzellik katar cilde, vücutta biriken zehirli maddeleri dışarı atar, damar sertliği ve böbrekteki kum taş gibi rahatsızlıkları önler ve zamanla bunların geçmesini sağlar, idrar söktürücü özelliği vardır.

Fotoğraf 47: Çilek⁵⁵.

55) <https://www.sabah.com.tr/saglik/2017/11/19/cilegin-faydalari-saymakla-bitmiyor>, 20.03.2019'da alınmıştır.

çimşir ağacı (çimşir ağacı)
(چیمشیر آغاجی) *Far.*

Şimşirgillerden, yaprakları her mevsimde yeşil kalan, taşlık, çorak bölgelerde kendiliğinden yetişen veya bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, odunu sarımsı renkli ve çok sert olan bir ağaççık (Buxus sempervirens). “Çimşir bundan (şimşâd) galattır. Ziyade kabızdan müceffettir. Nüşâresini yani ince talaşını kına ile yoğurub başa vursalar ağrısını def’eyler.”

Kanı temizler, terletir, ateş düşürür ve vücudu rahatlatır, hafif derecede müşhildir, karaciğer hastalıklarında kullanılır.

Fotoğraf 48: Çimşir ağacı (çimşir ağacı)⁵⁶.

çivit (چيویت) *T.*

Turpgiller (Cruciferae) familyasına ait, 50-100 cm boyda, iki ya da çok yıllık, sarı çiçekli, otsu kısımdan mavi renkli çivit boyası elde edilen bir bitki; baklagillerden, yapraklarından çivit çıkarılan bitki türü (İndigofera). "... yaprak çivit derler. Farisi'si nunun kesr ve meddi ahirde lâmla nıldır. "Falân kimsede fakirlik nişanesi

56) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-simsir-agaci-nedir-faydaları-nelerdir-1646.htm>, 20.03.2019'da alınmıştır.

vardır. " diyecek mahalde Acemler mesel darp edip (انكشتنيلكسيدهاست) derler. Tabiatı derece-i ûlânın ahirinde har, derece-i sâniyede yâbistir. Bazılar mutedildir dediler. **Evrâm makûlesinin şiddetini teskin edicidir.** Sair menafî kütüb-i tıbda mezkûrdur."

Kuvvetli bir antioksidandır, kanseri önleyici niteliktedir, vücuttan zehirli maddelerin atılmasında etkili olur, boğaz ağrılarına iyi gelir bilinmektedir, hepatit A'yı engellemektedir, menenjitini önlemektedir, grip olmaya karşı bağışıklık sistemini kuvvetlendirmektedir, kızamık oluşumunu engellemektedir, kabakulak oluşumunu engellemektedir, faranjite ve ishale iyi gelir.

Fotoğraf 49: Çivit⁵⁷.

çögan (چوغان) *T.*

Çöven ya da çöven otu, çöğen (Gypsophila), karanfilgiller (Caryophyllaceae) familyasından ekonomik öneme sahip 100 türden oluşan, bir yıllık ya da çok yıllık 5–120 cm boyunda otsu bitki cinsi. Türkiye'de bulunan 50 çöven türü bilinmektedir. Kökü ve dalları sabun gibi köpüren hem helvacılıkta, hem de temizlik işlerinde de kullanılan çöven Türkiye'nin ihraç ürünlerinden

57) <http://www.haber7.com/genel-saglik/haber/734097-civit-brokoliden-65-kat-daha-etkili>, 20.03.2019'da alınmıştır.

biridir. "... meşhur köktür... Tabiatı har ve yâbistir. **Cerb ve hikkeye nafidir. Eğer beş dirhemini hamile avrata içirseler gerek diri gerek ölü o an veledi düşürür. Eğer on dirhemini bir kimseye içirseler o saat öldürür. Semm-i kâtildir.** Sair havassı kütüb-i tıbda mezkûrdur."

Çayı içildiği takdirde balgam söktürücü özelliği sayesinde boğazı temizler, romatizma hastalıklarının ağrılarını en aza indirir, kaşıntılı hastalıklarda veya anlık kaşıntı durumlarında sabunu kullanılırsa cildi rahatlatır ve kaşıntıları yok eder, özellikle ergenlik dönemlerinde sıkça şikâyet edilen akne tedavisi için çöven otu sabunu kullanılır, düzenli kullanımda çöven otu sabunu ile akneler yok olur, az miktarda ve düzenli şekilde, çöven otu suyu çay olarak içildiğinde bağırsakları temizler, regl döneminde bir fincan çöven otu suyu içildiğinde ağrınızı en aza indirip daha rahat regl dönemi geçirmenize yardım eder, ishal yapıcı özelliği olan çöven otu kökü kabızlık sorunlarına da çare olur, lösemi ile mücadele eden ilaçlarda kullanılacak bir bitkidir, bronşit şikâyetlerinde de yardımcıdır, göğsü yumuşatır ve daha rahat nefes almayı sağlar.

Fotoğraf 50: Çogan⁵⁸.

58) <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/coven-otu-nedir-nerede-yetisir-faydalanerlerdir/20.03.2019>'da alınmıştır.

çoban değneği (چوباندکنکی) T.

Lahanagiller (Polygonum avienlare) familyasından kurtpençesi bitkisinin ülkemizde yetişen tek ve iki yıllık geniş yapraklı bir türü (Polygonaceae). "Edviyeden meşhur ottur. Tabiatı derece-i sâniyyenin ahirinde bâridir. **İshale nafidir ve ev-râm-ı hâreye ve sair kurûha ve cerâhâta nafi'dir. Sair havâss-ı kesîresi dahi vardır.** Kütüb-i tıbda mezkûr ve mübeyyendir."

Kan dindirici ve idrar söktürücü, kan tazyikini yükseltici ve akciğerlerde nefes alma hacmini artırıcı tesirdedir. Akciğer veremi, mide ve bağırsak kanamaları, veremden mütevellit rahim kanamalarında kullanılır. Safra kesesinde taş bulunması-na, mide ve bağırsaklarda ağrı ve ülser, barsurlar ishal, aşırı âdet, beyaz akıntı, sıtma vs. yerlerde kullanılır. Haricen taze bitki yaralara lapa hâlinde konur.

Fotoğraf 51: Çoban değneği⁵⁹.

59) <https://www.sorhocam.com/konu.asp?sid=3832&coban-degneği-otu.html>, 20.03.2019'da alınmıştır.

çoban süzeği (چوبان سوزه کی) T.

Çalılıklarda ve yol kenarlarında yer alır. Tırmanıcı yoğurtotu ise pratik olarak her yerde karşımıza çıkar. 60-160cm boyundaki bitkinin yaprakları halka dizilişlidir ve uzunca saplı, yeşil beyaz renkli çiçek şemsiyeleri vardır. Sapındaki tüylerin yardımıyla rahatça tırmanabilir. Sarı çiçekli yoğurtotu (*Galium verum L.*) ender bulunan bir bitkidir. Çobanlar sütlerini bununla süzdükleri için bu adı almıştır. Çoban süzgeci, yoğurt otu, yapışkan otu, sünnetlik otu, sünnetlice otu ve kazotu olarak da tanınır. İdrar söktürücü ve yatıştırıcı etkilere sahiptir. “Meşhur ottur... İnde'l-etibbâ malûm edviyedendir. **Üsâresini ağulu hayvan soktuğu yere damzırsalar defeder ve domuz yağıyla inaz yere tılâ eyleseler gayet nafidir. Tahlil eyler.** Sair menafii kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Karaciğer zarında biriken toksinleri temizlemede etkilidir, düzensiz çoğalan tiroitleri düzenlemede kullanılır, yapılan çalışmalarda lenf kanserine karşı vücuda adeta kalkan oluşturur, kanda bulunan kan yapıcı hücreleri artırarak demir eksikliğini giderir, aynı zamanda kandaki trombosit hücrelerini dengeleyerek ödem oluşma riskini azaltır, bağışıklık sistemi zayıf olan kişilerin sıklıkla karşılaştığı ağız içi yaralarını gidermede doğal ilaç olarak kullanılır, gargara yöntemi ile ağız içi enfeksiyon hücrelerini azaltmanın yanı sıra ağız kokusunu da giderir.

Fotoğraf 52: Çoban süzeği⁶⁰.

çörek otu (چورکوتی) T.

Düğünçiçeğigillerden, tohumları susam iriliğinde olan bir bitkidir (*Nigella sativa*). Güzel kokulu olduğundan dolayı çeşitli yiyeceklerde ve hamur işlerinde kullanılır. Kumlu gevşek toprakları sever, çiçeklenme dönemine kadar su ister daha sonra sulanmaz. Tohumları haşhaş bitkisinde olduğu gibi kozalak (Kapsül) içerisinde olgunlaşır. Tohumları çok yağlı değildir. Yurdumuzda 12 türü vardır. Cöcce, cöccem, cüccam, cücem, karaca, karacaotu, kara çörek, otçam, siyah susam, şevkerak, siyah kimyon olarak da bilinir. Güney ve Güney Batı Asya'ya özgü çiçekli bir bitkidir, tohumları baharat olarak kullanılmaktadır. “Tabiatı üçüncü derecede har ve yâbistir. **Balgamı kat'eder ve yelleri ve yürek şişini tahlil eder. Bal şerbeti ile kaynayıp içseler yürekte ve mesânede olan taşları eritip çıkarır. Ebû Hureyre hazretlerinden mervidir ki Resulullah sallallahu teala aleyhi vesellem hazretleri buymuşlardır.** (علیکم بحبة السواداء فانّ)

60) <https://www.sabah.com.tr/galeri/saglik/tam-bir-sifaci-karaciger-zarinda-biriken-toksineri-temizliyor>, 20.03.2019'da alınmıştır.

(فيهاشفاء من كل داء الاالسام) yani **çörek otuna mülâzemet edin. Zira bunda her derde şifa vardır illâ ecele değil.** Sair havâss-ı menâfi kütüb-i tıbda mezkûr-
dur.”

Astım, yüksek tansiyon, boğaz ağrısı, radyasyon hasarı, morfin bağımlılığı ve toksisite önleme, kimyasal silahlara karşı korunma, sedef hastalığı, parkinson hastalığı, karaciğer hastalığı, kolon kanseri, meme kanseri, şeker hastalığı, alerjik hastalıklar, hafıza kuvvetlendirir, hormon den-
gesini sağlar, böbrek safra taşı eritme.

Fotoğraf 53: Çörek otu⁶¹.

dalak otu (دالاقوتى) *T.*

*Ballıbabagillerden, Akdeniz çevresinde kuru yerlerde yetiştirilen, yüz kadar türü bulunan, güçlendirici, uyarıcı ve yara sa-
ğaltıcı olarak kullanılan otsu veya odunsu bitki, duvasedefi (Teucrium chamaedrys).* “Edviyeden meşhur ottur. Tabiatı harâret-i mu’tedile üzere mülettaftır. **Sirke ile pişirip içseler ve zimâd eyleseler dalağı giderir.** Sair havâssı kütüb-i tıbda mezkûr ve mukayyettir.”

Ağız kokusunu önler, diş ağrılarını dindirir, hazmı kolaylaştırır, yaraları kısa sürede iyileştirir, karaciğer hastalıklarının oluşu-
munu engeller, gut hastalığına iyi gelir, kulak ağrısı, kulak çınlaması ve kulak il-

tihaplanmaları kısa sürede iyileştirir, ro-
matizma hastalıklarında oldukça etkilidir, egzama hastalıklarına iyi gelir, güneş çarp-
masına karşı oldukça etkilidir, kanı arttı-
rarak anemi hastalıklarının önüne geçer, dizanteriyi önler, vücut ısısını arttırarak üşüme problemini azaltır.

Fotoğraf 54: Dalak otu⁶².

defne (دفنه) *Rum.*

*Defnegiller (Lauraceae) familyasın-
dan, yaprakları baharat olarak kullanılan, meyvelerinden yağ elde edilen, çıkarılan yağı dış-asalaklara, özellikle uyuzböcek-
lerine karşı kullanılan, yaprakları güzel kokulu, yaprakları yaz kış yeşil kalan, sarı çiçekli çalı ya da ağaççıklar, develik (La-
urus nobilis), har, nehtel, tefriin.* "ki siyah tohumu olur ağaçtır... Tabiatı derece-i sâ-
niyede har ve yâbistir. **Kaçan kökünden yahut kökünün kabuğundan dokuz kır-
rat içseler mesanede olan taşı pareler. Lâkin ana karnında olan cenini öldü-
rür.**”

Yaprağı yiyeceklere lezzet vermesi için baharat olarak kullanılır, ateşi düşürür, ter-
letir, çayı içilirse şiddetli baş ağrılarına iyi gelir, kaynatılan suyuna oturmak suretiyle mesane hastalıklarını iyileştirir, kaynatılan

61) <https://www.acil.net/corek-otunun-faydalari/>, 20.03.2019’da alınmıştır.

62) <https://yenikapihaber.com/dalak-otunun-faydalari-104406h.htm>, 20.03.2019’da alınmıştır.

suyuyla banyo yapılırsa vücudu uyarıp zindeleştirir, kadınlarda görülen regl sancılarına ve akıntılara iyi gelir, iştahı açar, hazmı kolaylaştırır, yaprakları sirke ile kaynatılıp gargara yapılırsa diş ağrılarını keser, kuru bakliyatların içine konursa güvelenmesini veya böceklenmesini önler, meyvesinin iki tanesi dövülüp yenilirse sancının her türünü keser, defne meyvelerinden elde edilen yağın antiseptik özelliği vardır.

Fotoğraf 55: Defne⁶³.

demürboku (demirboku) (دمیر بوقی) *T.*

Demürboğu (demirboğu): Cüruf, metal talaşı. "... kızmış demire çekiç vurdukça dökülen hurdalardır... Tabiatı bârid ve ratbdır. Evrâm-ı hâraya nafidir. Kaçan pire çok olan yere bununla kaynamış suyu serpseler pireyi bilcümle helâk eder. Sair menafii kütüb-i tıbda mukayyettir."

63) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-defne-nedir-faydaları-nelerdir-1514.htm>, 20.03.2019'da alınmıştır.

devetabanı (دوه طابانی) *T.*

Yapraklarında müsilaj, acı glikozit, tannin, organik asitler, inülin, şeker ve fitosterol içeren, enfüzyon biçiminde yumuşatıcı, balgam söktürücü ve öksürük kesici olarak kullanılan bileşikgiller familyasından geniş yapraklı, kışın başlayıp yaza kadar çiçek açan, yaprağı fena kokulu yabanî bir bitki. bir süs bitkisi (Phlodontron), öksürük otu (Tussilago farfara), incir, develik, nilüfer çiçeği. "Meşhur ot... Çok yiyeceğinin yüreği bozulup sancılarını."

Yaprakları ezilip merhem hâline getirilip, çibanların ve şişlerin üzerine konursa iyileştirir, idrar söktürür, vücuda kuvvet verir, göğsü yumuşatır, öksürük ve nefes darlığını giderir, göğüs ve ciğer iltihaplarına iyi gelir, soğuk algınlığına iyi gelir.

Fotoğraf 56: Demürboku (demirboku)⁶⁴.

dumağı (tumağı) (دوماغی) *T.*

Nezle

dut (دوت) *T.*

Dutgiller (Moraceae) familyasından, yaprak ve meyveleri için Türkiye'de yetiştir-

64) <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-deve-tabani-nedir-faydaları-nelerdir-1517.htm>, 20.03.2019'da alınmıştır.

rilen, akdut (Morus alba), karadut (M. nigra), mor dut (kırmızı dut) (M. rubra) gibi çeşitleri olan ağaçsı bitki (Morus). “Karadutun tabiatı bârid ve ratbdır. **Evrâm-ı hârraya nafidir. Bevli idrar eder.** Sair havassı kütüb-i tıbda mezkûrdur.”

Beyaz dut mide ve bağırsakların düzenli çalışmasını sağlar, beyaz dut yaprakları kaynatılıp içilirse idrar söktürür, vücutta biriken suyu boşaltır, aç karnına yenen beyaz dut bağırsak solucanlarını düşürür, dut, aynı zamanda yorgunluk hissini azaltmasına yardımcı olur, siyah dut kan yapar, böbreklerin yağını besler, boğaz şişkinliğine, çiçek ve kızamık hastalıklarına şifalı gelir, mideyi ve bağırsakları güçlendirir, idrar söktürücü etki yapar, siyah dut suyu ile yapılan gargara ağız içi iltihaplarına,

diş eti iltihaplarına, diş eti şişmesine, bademcik iltihaplarına ve boğaz ağrılarına iyi gelir, ağız içi yaralarının (aft) iyileşmesi için ekşi dut çiğnenir.

Fotoğraf 57: Dut⁶⁵.

65) <http://www.yasemin.com/saglik/haber/2617382-dutun-faydalari-neler-beyaz-ve-kara-dut-hakkinda-bilinmesi-gerekenler>, 20.03.2019'da alınmıştır.

Sonuç

Esad Mehmed Efendi' tarafından hazırlanan *Lehcetü'l-Lügat* Türkçeden Arapça, Farsçaya hatta Türkçeden Türkçeye bir lügattir. Eserde çoğu terim olmak üzere Türkçe kelimelere yer verilmesi *Esad Efendi'*ye Türkçülük, Türkçecilik ve dil bilimi alanında mümtaz bir yer ayırır. Alternatif tıbbın gündemde olduğu bir dönemde geçmişte yapılan tecrübeler doğrultusunda eserde yer alan bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddelerin tıbbi yararlarının konuyla ilgilenenler açısından önem arz edecektir. Özellikle dil çalışması yapanların zooloji, biyoloji, kimya ve tıpla ilgilenenlerin de eserden faydalanacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

NOT: Faydalanılan sözlükler ve kaynaklar *Lehcetü'l-Lügat'te Tıbbi İsimler III*'te verilecek.

<https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-boga-dikeni-nedir-faydalari-nelerdir-1488.htm>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-defne-nedir-faydalari-nelerdir-1514.htm>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-deve-tabani-nedir-faydalari-nelerdir-1517.htm>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-kurtayagi-kurtencesi-nedir-faydalari-nelerdir-1711.htm>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://vepida.com/bildircin-nedir-detail/?ID=TYLOW>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.ebitki.com/index.php?hq=Artemisia%20vulgaris%20L.&gr=Latince>

<http://www.genelsaglikbilgileri.com/agu-agaci-zakkum-agaci/>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.haber7.com/genel-saglik/haber/734097-civit-brokoliden-65-kat-daha-etkili>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.haber7.com/saglik/haber/2618822-asma-yapraginin-faydalari-nelerdir-hangi-hastalikalara-iyi-gelir>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.haber7.com/saglik/haber/2666394-armutun-faydalari-nelerdir>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.hastalikkvetedavisi.net/andiz-otu-nelere-iyi-gelir.html>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/ayvanin-faydalari-nelerdir-ayva-cayi-neye-iyi-gelir-40654319>, 25.03.2019'da alınmıştır.

<http://www.milliyet.com.tr/at-kuyrugu-otu-nedir-at-kuyrugu-pembenar-detay-alternatifip-2058417/>, 25.03.2019'da alınmıştır.

- <http://www.milliyet.com.tr/baklanin-faydalari-nelerdir--pembenar-detay-saglik-libeslenme-2637075/>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <http://www.neolsunki.com/1282-Beze-Nedir.html>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <http://www.piramithaber.com/yasam/miski-amber-nedir-ve-nasil-elde-edilir-h12728.html>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- http://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Atmaca, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dp a2kvQXNsYW4>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <http://www.yasemin.com/saglik/haber/2617382-dutun-faydalari-neler-beyaz-ve-karadut-hakkinda-bilinmesi-gerekenler>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <https://bilgihanem.com/ardic-agaci-nedir/>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <https://bilgili.web.tr/balin-faydalari-ve-zararlari/>, 25.03.2019'da alınmıştır.
- <https://bitkilerin-faydalari.blogspot.com/2015/01/cedvarin-faydalari-ve-yararlari.html>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://kadinloji.com/boy-otu-tohumu/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://pixabay.com/tr/photos/ay%C4%B1kula%C4%9F%C4%B1-%C3%A7i%C3%A7ek-alp-bitkisi-1989905/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://tr.pinterest.com/pin/542965298800295570/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- https://tr.wiktionary.org/wiki/%C3%A7il#Bilimsel_ad%C4%B1, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.acil.net/bogurtlenin-faydalari-nelerdir/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.acil.net/corek-otunun-faydalari/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.aysetolga.com/badem-faydalari-nelerdir>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.bilgio.net/abanoz-agaci-nedir-faydalari-ve-kullanim-sekli-nedir/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.bilgiustam.com/amberbaris-bitkisinin-faydalari-nelerdir/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.cerezforum.net/konu/bok-bocegi-nedir-yetenekleri-nelerdir.156569/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.cnnturk.com/yasam/gokyuzunun-gercek-sahipleri-ucaktan-bile-yuksekte-ucuyorlar?page=1>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.doaks.org/resources/middle-east-garden-traditions/resources/historical-dictionary/historical-dictionary-of-ottoman-turkish-terms-for-gardens-and-gardening>, 26.03.2019'da alınmıştır.

- <https://www.dunyaatlası.com/civa-hg-elementi-nedir-ozellikleri-faydalari-nelerdir/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.e-faydalari.com/ borulcenin-faydalari.html>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.faydalari.com/ adam-otunun-faydalari/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.jinekolognet.com/ bel-soguklugu.asp>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- https://www.n11.com/evcil-hayvan-urunleri/kus?q=aspur&&cid=601002&gclid=EAIaIQobChMImrSRwpm54gIVQeJ3Ch3INQaWEAAYBCAAEgJ01vD_BwE&gclsrc=aw.ds, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.nedirnedemek.com/ b%C4%B1c%C4%B1lgan-ne-demek>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.nedir-tr.com/nedir-842-anlam%C4%B1-bakkam-a%C4%9Fac%C4%B1-haematoxylon-campechianum>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/anason-nedir-anasonun-faydalari-nelerdir-anason-yagi-ve-cayi/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/coven-otu-nedir-nerede-yetisir-faydalari-nelerdir/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/hasasin-faydalari-nelerdir/>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.sabah.com.tr/ galeri/saglik/tam-bir-sifaci-karaciger-zarinda-biriken-toksinleri-temizliyor>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.sabah.com.tr/saglik/2017/11/19/cilegin-faydalari-saymakla-bitmiyor>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-akcaagac-nedir-faydalari-nelerdir-1467.htm>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-alic-nedir-faydalari-nelerdir-1476.htm>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-ayrik-otu-nedir-faydalari-nelerdir-1477.htm>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-baldiran-nedir-faydalari-nelerdir-1479.htm>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.saglikaktuel.com/ bitki-ansiklopedisi-simsir-agaci-nedir-faydalari-nelerdir-1646.htm>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.sifalibitkitedavisi.com/arpanin-faydalari-nelerdir.html>, 26.03.2019'da alınmıştır.
- <https://www.sifalibitkitedavisi.com/baligin-faydalari-nelerdir.html>, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.sorhocam.com/konu.asp?sid=3832&coban-degnegi-otu.html>, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.sozcu.com.tr/2018/saglik/cuzzam-lepra-hastaligi-nedir-cuzzam-hastaligi-nin-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi-oub2-2806212/>, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.sozcu.com.tr/2019/saglik/ciban-neden-cikar-belirtileri-ve-tedavisi-szcu2-4686752/>, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://www.teknikturk.com.tr/hasere-rehberi/ciyan/6>

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/cicek-hastaligi-nedir-cicek-hastaligi-nasil-gecer-667113.html>, 26.03.2019'da alınmıştır.

https://www.youtube.com/watch?v=r_qX0ghpleg, 26.03.2019'da alınmıştır.

https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=bebr%20nedir&stpe=image&lr=103830&source=wiz&pos=0&img_url=https%3A%2F%2Fpbs.twimg.com%2Fmedia%2FDD_V-tyV4AE06Ea.jpg&rpt=simage, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://yandex.com.tr/search/text=boyunburan%20%E1%B8%B3u%C5%9Fu%20faydalar%C4%B1&lr=103830&clid=2186621>, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://yemek.com/altin-otu/>, 26.03.2019'da alınmıştır.

<https://yenikapihaber.com/dalak-otunun-faydalari-104406h.htm>, 26.03.2019'da alınmıştır.

Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, (1999). *Lehçetü'l-Lügat*. (haz. Kırkılıç, H. A.), (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.